

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ.....	2
«ԼԵԶՈՒՆ ՈՐՈՎ ԳՐԵՑԻ...».....	2
ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ.....	5
ՍՈՎՍԵՍ ՆԱՃԱՐԵԱՆ. «ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆԻ ՄԻ ՕՂԱԿՆ Է, ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԹԵՒԸ».....	5
.....	5
ԿԻՊՐԱՀԱՅ.....	7
ՄԱՂԹԱՆՔ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ.....	7
ԿԻՊՐԱՀԱՅ ԱՆՑԵԱԼԷՆ.....	8
ԿԻՊՐՈՍԱՀԱՅ ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾՈՒՂԻ ՄԱՐԻ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ ԵՒ ՍԵՐԻԿ ԴԱԻԹԵԱՆ.....	8
ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ.....	9
ԵՐԿՈՒ ՄԵԾԵՐԸ ՉԵՆ ԱՌՃԱԿԱՏԻՐ.....	9
«ԵՂԲԱՅՐ ԵՄՔ ՄԵՆՔ, ՈՐ ՄՐՐԿԱԻ ԷԻՆՔ ՁԱՏՈՒԱԾ».....	11
ԳՆԱԼԸ ԿՂԶԻՆ ԵՒ ԹՈՒՐՔԻՈՑ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ.....	15
«ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՄԱՐԿԱԻԱԳՈՒՂԻՆԵՐԸ».....	18
ՏԵՍԱԿԷՏ.....	21
ՏԱՐՏՂՆՈՒԱԾ ԸՆԴԴԻՍՈՒԹԻՒՆ-ԴԻՄԱՂՐՈՒԹԻՒՆ.....	21
ԵՒ «ԸՆԿՂՄԵՂԻ... ՆԱԻ».....	21
ՏԵՍԼԱԿԱՆ.....	24
ՄԵՐ ՈՒՂԻՆ.....	26
ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՉԵՏ.....	27
ԱՅԼԸՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԸՆԴԴԻՍՈՒԹԵԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ.....	29
ԳՐԱԿԱՆ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ.....	33
ՓՈՒՆՋ ՍԸ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆԷՆ.....	33
ՄԱՐԴԸ ՈՐ ԾԱՌ ՉԷՐ ՏՆԿԵՐ.....	39
... ԲԱՅՑ ՀԵՏՔԵՐԸ ՄՆԱՅԻՆ.....	41
1974-Ի ՄԵՒ ՕՐԵՐԸ.....	44
ԱԿՆԹԱՐԹՆԵՐ.....	47
ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ.....	50
ՍԻՐԵԼԻ ԸՆԹԵՐՅՈՂՆԵՐ,.....	53

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

«ԼԵԶՈՒՆ ՈՐՈՎ ԳՐԵՑԻ...»

Արեւմտահայ տարագիր մեծ բանաստեղծ Վահան Թէքէեան՝ 1942-ին, մարգարեաշունչ ցաւատանջութեամբ կը գրէր. «Լեզուն որով գրեցի՝ երկրի երեսը քիչեր Կը կարդային զայն արդէն ու պակսեցա՛ն անոնք ալ...Հարիւր տարի ետք միայն,...լեզուն անուշ գոր խօսեր էին անուշ տղաքներ, գուցէ խօսող չունենայ...»: Եւ կը շարունակէր. «Եւ քերթուածները որոնց մէն մի բառին ու վանկին Վըրայ ես սիրտ հատցուցի՝ գուցէ անկիւն մը պառկին, Առանց որ մէկը դընձ

իրենց բուն շեշտն անոնց վրայ...»:

Նոյն մտահոգութիւնը գուցէ յայտնէին արեւմտահայ գրականութեան հսկաները՝ Դանիէլ Վարուժան, Սիամանթօ, Ռուբէն Սեւակ եւ ուրիշներ: Տակաւին հարիւր տարի չէ անցեր վերոնշեալ թուականէն, սակայն արեւմտահայերէնը գահավէժ ընթացքով տեղի կու տայ եւ արդէն դասուած է՝ անհետանալու վտանգին ենթակայ լեզուներու շարքին: Հանգամանք մը՝ այս, որ մտորելու, հարցադրելու առիթ կու տայ տարբեր ուղղութիւններով...:

Արդարեւ, Հայոց Յեղասպանութեան եւ Հայրենագրկումի ահռելի ոճրագործութեան հետեւանքը եղաւ ոչ միայն Արեւմտահայաստանի հայագրկումը, մարդկային եւ գոյքային անչափելի կորուստները, այլեւ ու յատկապէս՝ իսամբումի ու անհետացման սպառնալիքը՝ հարազատ մշակոյթի, որուն հիմնական կորիզն է, անտարակոյս, լեզուն՝ արեւմտահայերէնը, լեզու մը հազարազանձ, գոր յոկեր ու մշակեր էին մեր մեծ գրողները, բանաստեղծներն ու հրապարակագիրները, երգի, թատրոնի եւ արուեստի գործիչները...: Այս մասին կը խօսինք հազուադէպօրէն, մեր ուշադրութեան սեւեռակէտը եւ ազգային ներուժը ուղղելով այլ տեղեր, ինչպիսին է՝ ի մասնաւորի, Հայոց Յեղասպանութեան միջազգային ճանաչման գործընթացը, որ ա՛լ ազգային-քաղաքական քարացած կարծրատիպ է դարձած կարծեք...:

Կը խորհի՞նք երբեւէ որ լեզուի կորուստը հիմնական կորուստ է, որովհետեւ լեզուն մեր ազգային վաւերական ինքնութեան ամէնէն էական, առանցքային բաղադրիչն է, որով կը պայմանաւորուին հայապահպանումն ու հայակերտումը: Եւ հետեւաբար նաեւ՝ Հայ Դատի Պահանջատիրութիւնը: Կը հարցադրե՞նք երբեւէ, թէ ի՞նչ կը մնայ սփիւռքացած տարագիր մեր ժողովուրդէն, եթէ անկէ զեղչենք հայերէն լեզուն՝ արեւմտահայերէնը, հայ խօսքն ու գիրը, հայ երգն ու տաղը...: Առանց ազգային էութեան այս բաղադրիչներուն, կը մնայ վստահաբար հայկական անունով կամ ծագումով անդիմագիծ ամբոյս, լաւագոյն պարագային, կը մնան հայասերներ, հայամէտներ ու բարեսէրներ, ազգային անհետացման

հետզհետեւ աճող սպառնալիքին տակ: Խօսուն օրինակ որպէս ըսուածին, յիշենք միայն Լեհաստանի երկու հարիւր հազար հայերը, որոնք կորսնցնելէ ետք իրենց մայրենի լեզուն, անհետացան որպէս ազգային ուրոյն հաւաքականութիւն:

Երբ կը խօսինք Հայ Դատ հետապնդելու հրամայականին մասին, մեր Պահանջատիրութեան մասին, կը յիշե՞նք արդեօք այն անհերքելի փաստը, որ տարագիր արեւմտահայութեան շարունակականութիւնը կ'երաշխաւորուի գերազանցօրէն արեւմտահայերէնի պաշտպանութեամբ ու կենսունակ պահպանումովը սերունդէ-սերունդ: Լեզուն է որ իր հնչիւնային համակարգով, շարադասութեան եղանակով, բառամերքով, լեզուամտածողութեամբ եւ յարակից տուեալներով կ'արտայայտէ ժողովուրդի մը ինքնուրոյն հոգեբանութիւնն ու մտայնութիւնը, պատմական յիշողութիւնն ու նկարագիրը, աշխարհը զգալու եւ ապրելու կերպը...: Մէկ խօսքով՝ ինքնայատուկ եւ առանձնայատուկ դիմագիծը:

Յետ-եղեռնեան առաջին եւ երկրորդ սերունդները պատուով կատարեցին իրենց հայապահպանումի եւ մշակութապահպանումի դժուարին առաքելութիւնը: Ասպարեզի վրայ էին դեռեւս՝ Եղեռնէն մազապուրծ յայտնի գրողներ ու մտաւորականներ կամ անոնց անմիջական շուքին տակ հասակ առած ու կազմաւորուած ուրիշներ, որոնք հայեցի շունչ ու ոգի ստեղծեցին՝ տակաւ բազմացող հայ դպրոցներու յարկերուն տակ, սերունդէ-սերունդ փոխանցելով ազգային ոգին կրող լեզուն, գիրն ու գրականութիւնը, մշակոյթը լայն իմաստով...:

Տխուր է նկատել, որ մեր ժամանակներուն, սպառողական հասարակութեան ստեղծած նիւթական արժէքներու գերակայութիւնը, գործնապաշտ եւ օգտապաշտ փիլիսոփայութիւնը եւ համաշխարհայնացման ամենակուլ յորձանքը տակաւ կը խամրեցնեն մեր գիտակցութիւնն ու յանձնառութիւնը՝ ազգային դաստիարակութեան բուն արժէքին ու կենսական կարելութեան նկատմամբ: Տակաւ ուշագրաւ կը դառնան ամէն կերպով յաջողութեան հասնելու մարմաջը, հեշտ ու հաճելի կեանքի ձգտումը, քաղքենիացումն ու օտարամոլութիւնը...: Համատարած կը դառնան մակերեսայնութիւնը, ցուցական ու ցուցադրական երեւոյթները, որոնք ի յայտ կու գան մասնաւորաբար՝ զանազան մակարդակներու վրայ գումարուած համագումարներու, խորհրդածողովներու եւ սեմինարներու ընթացքին, որոնցմէ ընդհանրապէս կը բացակային քննական խոր ու լայնահորիզոն հայեացքը, հեռանկարային մօտեցումը, լուրջ ծրագրաւորումը, հետեւողական գործելաոճը, ինչ կը վերաբերի՝ ազգային խորքային արժէքներու կենսունակ տեսականացումին...:

Ամէնէն ճակատագրականը սակայն ՀԱՅ ԴՊՐՈՅԻՆ նահանջն է, քանզի հայ դպրոցն է, որ գերազանցօրէն կոչուած է Հայ ՄԵՐՈՒՆԴ կերտելու Սփիւռքի ափերուն վրայ եւ երաշխաւորելու ազգային հաւաքականութեան շարունակականութիւնը: Հայերէն լեզուի ուղղախօսութեան, ուղղագրութեան եւ ճիշդ շարադրութեան անկումը ահաւոր չափերու է հասած: Վկայ՝ ընկերային ցանցերու վրայ (ինչպէս facebook եւ այլ) յայտնուող լատինատառ «հայերէն» գրութիւնները, որոնք բացորոշ կերպով ի ցոյց կը հանեն հայերէն լեզուի տխուր ՆԱՀԱՆՁԸ...:

Մէկ կողմէ, արեւելահայերէնը ամբողջովին աղաւաղուած է՝ օտար բառերու վայրագ ներխուժումով եւ ուղղագրութեան այլանդակումով, ինչ որ ակնառու է հայրենի լրատուամիջոցներու պաստառներուն վրայ թէ էջերուն մէջ...: Վերջերս, ՀՀ լեզուի կոմիտէի նախագահ Դաւիթ Կիրճինեան ցաւով կը նշէր. «Մենք պետք է այնպէս անենք, որ երեխաները սիրեն, գործածեն հայերէնը, ամենուրեք հայերէն գրեն: Ուրեմն մենք թերացել ենք և այստեղ լուրջ խնդիրներ կան, որ տարեցտարի վիճակն աւելի ու աւելի է վատանում: Խորքային, համալիր վերլուծութիւն է պէտք, որն առաջին հերթին կրթութեան, գիտութեան, մշակոյթի և սպորտի նախարարութեան ու իր ենթակայ կառոյցների գործն է»: Միւս կողմէ՝ արեւմտահայերէնն ալ տակաւ կ'աղճատուի լիովին՝ սխալ շարադասութեամբ, բառերու խեղճութեամբ, օտար բառերու չափազանցեալ օգտագործումով եւ...հնչիւնային համակարգի այլասերումով՝ փոխ առնուած օտար լեզուներէ:

Բռնագրաւուած եւ կորուսեալ հայրենիքը միայն հող ու քար չէ, կամ աշխարհագրական տարածք, այլ մանաւանդ՝ այդ հողին ոգի ներարկող լեզու, արուեստ ու մշակոյթ, որոնք բուն բովանդակութիւնը կը կազմեն որեւէ հայրենիքի: Արեւմտահայերէնը իր մէջ կը խտացնէ մեր բռնախլուած հայրենիքի պատմական յիշողութիւնը, հազարամեակներով հոն ապրած ու ստեղծագործած արեւմտահայութեան վարքն ու բարքը, կենսակերպը, նկարագիրը, անոր տազնապներն ու երազները, յոյսերն ու իղձերը, խռովքներն ու իտեալները, տեւելու եւ տոկալու, յարատեւելու ոգին ու կորովը...ազգային տեսլականը: Հայ Հոգին:

Առանց այս ոգեղէնութեան, որ կ'ապրի վառ ու կենսունակ մեր քաղցրահունչ ոսկեղենիկ լեզուին՝ արեւմտահայերէնին մէջ, կորուսեալ հայրենի եզերքը կը պարպուի իր բուն իմաստէն ու խորհուրդէն, իր նուիրականութենէն...: Կը մնայ գուրկ հայ արեան կանչէն, հայ սրտի տրոփիւնէն...: Պիտի գիտակցի՞նք, այլ խօսքով, որ արեւմտահայերէնի պահպանումը ազգային-քաղաքական, ազգային անվտանգութեան ռազմավարական հիմնախնդիր է գերազանցօրէն: Հարցադրումներ՝ ասոնք, որոնք քննարկուելու են անյապաղ եւ ամենայն պատասխանատուութեամբ...որպէսզի դուռ բանան նոր կարեւորութիւններու որոնումին եւ յանգին արդիւնաւետ լուծումներու: Այլապէս, պիտի մնա՞յ մէկը որ աւաղէ՝ «Լեզուն որով գրեցի...գուցէ խօսող չունենայ...»:

Արեւմտահայերէն ամէն բառ ու տող յաղթանակ մըն է նենգ ոսոխին դէմ...

Արեւմտահայերէն ամէն գիր ու խօսք մեր սուրբ վրեժն է թշնամիին դէմ...

Արեւմտահայերէն լեզուն թանկագին ոգին ու շունչն է պանդուխտ մեր հողին...

Արեւմտահայերէն լեզուի կարկաչը արդար պահանջն է մեր գրաւեալ հողին...եւ խոստում, երդում՝ նոր վերադարձի:

Պիտի երդունք զայն պահել-պահպանել, զայն խօսիլ, գրել կենսունակ, զայն փոխանցել որդուց-որդի եւ սերունդէ-սերունդ...

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՀԱՐՑԱԶԳՐՈՅՑ

ՄՈՎՍԵՍ ՆԱՃԱՐԵԱՆ. «ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆԻ ՄԻ ՕՂԱԿՆ Է, ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԹԵԻԸ»

«Ժամանակը կերտողները» նախագծի շրջանակներում այսօր կը գրուցենք լեզուաբան- հայագետ ՄՈՎՍԵՍ ՆԱՃԱՐԵԱՆԻ հետ:

— Ինչպե՞ս սկիզբ առաւ Ձեր մասնագիտական ուղին:

–Օտար ափերում ծնուած ու մեծացած հայ լինելով, դպրոցական տարիքից ինձ յուզում էր մեր ազգի ծագումը, անցեալը, պատմութիւնը: Լաւ ուսուցիչներ եմ ունեցել, ինչպէս հայագետ Վահէ-Վահեանը, միջազգային պատմութեան

դոկտր Գերսամ Ահարոնեանը, գրաբարի մասնագետ հայր Անդրանիկ Կռանեանը եւ այլք: Պատանի տարիքից ուշի-ուշով հետեւում էի Հայաստանի Ակադեմիայի հրատարակած «Պատմաբանասիրական հանդէս»-ի հրապարակումներին, եւ թաղում էի այնտեղ արծարծուած նիւթերի մէջ, ինչպիսին էին հայ եւ ոչ հայ ուրարտագետների ներկայացրած ուրարտական արձանագրութիւնների վերլուծումները: Թէեւ շատ բան չէի հասկանում, բայց ձգտումս մեծ էր ու շարունակական: Ապա մէկ ու կէս տարի հետեւեցի Պէրյուրի Երուանդ Հիւսիսեանի անուան Հայագիտական ամբիոնի դասընթացներին: Ինքս մանկուց զգում էի, որ պէտք է հայագետ դառնամ, ու կարծում եմ, ինչ որ չափով հասել եմ նպատակիս:

— Կը խօսէ՞ք Ձեր մասնագիտական ձեռքբերումներից:

–Զբաղում եմ հայագիտական հետազոտութիւններով: Ճիշդ է, ծաւալի ու քանակի առումով այդքան էլ շատ չեն իմ աշխատութիւնները, սակայն վստահ եմ, որ դրանք ծանրակշիռ են ու խորքային, ինչ որ տեղ նոյնիսկ շրջադարձային: Իմ թարգմանութեամբ գրաբար-աշխարհաբար զուգադրութեամբ հրատարակուել է Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի իմաստասիրական «Յաճախապատում ճառք» երկը, որը մեր առաջ բացում է ոչ միայն քրիստոնէական դաւանաբանութեան հիմունքները, այլեւ կարելի է ասել, մարդկութեան ծանօթ բոլոր գիտութիւնների կղզանքները: Հրատարակուել է իմ հեղինակային «Լեզուաբանութիւն թէ իմաստասիրութիւն» աշխատութիւնը, որը հայագիտական մի չտրորուած ուղի է հարթում համեմատական լեզուաբանութեան մէջ, մեր լեզուի ձայնաւորների համակարգում, հայոց հնագոյն անշարժ տոմարի ասպարեզում, եւ յատկապէս Երկիր մոլորակի վրայ կազմաւորուած առաջին ցամաքակղզին հանդիսացող Հայկական Լեռնաշխարհի պատմութեան, նրա տեղանունների համեմատութեան՝ երկնքի համաստեղութիւնների հետ: Ներկայիս անտիպ է մնում «Հայկական Բարձրավանդակի կազմաւորումն ու Հայ ժողովրդի ծագումը» երկասիրութիւնը: Կազմել եմ Հայկական Բարձրավանդակի լեռների եւ լեռնաշղթաների երկհատոր բառարան, որն անտիպ է: Ընթացքի մէջ է «Հայագիտական բառարան»-ի աշխատանքս:

— Ի՞նչ առաքելութիւն ունէք Դուք՝ որպէս հայ և որպէս մասնագետ:

–Որպէս հայ, մի յայտարարի բերել մեր ազգի գիտակցութիւնը՝ հայրենի մեծ եզերքի, ծագումնաբանութեան, լեզուի, հնագոյն պատմութեան, մշակոյթի ճանաչողութեան ու ինքնաճանաչողութեան միջոցով, հակառակ այն իրողութեան, որ մեզ ջլատել են, հեռացրել իրարից, նոյնիսկ թշնամացրել են:

Իսկ որպէս մասնագետ, կը զարմանաք, որ ասեմ, ինքս մասնագետ չեմ: Մասնագիտութիւնը ամբողջի մի մասի լաւ իմացութիւնն է: Դա վատ բան չէ սկզբունքօրէն, եթէ մասնագետը նախ իմանայ ամբողջը, ապա դառնայ նեղ մասնագետ: Օրինակ, աչքի բժիշկը պէ՞տք է իմանայ սրտի աշխատանքի մասին, դրա ճնշման ազդեցութեան մասին աչքի գործունէութեան վրայ: Մա մեխ մեխելուն էլ է վերաբերում: Ի՞նչ նիւթի մէջ ես մեխը մեխում, դրանց դիմադրողականութիւնը ինչքան է, մուրճիդ որակը, հզօրութիւնը, բազկիդ զօրութիւնը, եւայլն: Թւում է, պարզունակ բաներ ենք ասում: Թւում է:

Հայագիտութիւնը զբաղում է հենց որեւէ ամբողջի բացայայտութեամբ, դրա բաղադրիչ մասերի համադրութեան օրինաչափութեամբ, ի հարկէ ըստ բառի հիմնական եզրի՝ Հայ ամբողջականութեան էութեամբ: Եթէ պատմաբան է մարդը, եւ չի համագործակցում լեզուաբանի հետ, ապա նրա գործը ձախաւերութիւն կը լինի: Նոյնը վերաբերում է միւս մասնագետներին: Եթէ մի բառ ենք ստուգաբանում, օրինակ “ածուխ”-ը, եւ նուագագոյն չափով ծանօթ չենք դրա պատրաստման տեխնոլոգիային, լեզուաբանօրէն արդիւնքի չենք հասնի, կամ էլ սխալ ենթադրութիւնների մէջ կ’ընկնենք:

— **«Կրթուած կանայք հասարակութեան համար գանձ են»,-ասել է Մխիթար Գոշր: Դուք ինչպէ՞ս կը մեկնաբանէք այս միտքը:**

-Կինը ի հարկէ սիրոյ, համերաշխութեան եւ խաղաղութեան կերպաւորողն է ընտանիքում, ի հարկին նաեւ հանրութեան մէջ: Կանանց նշեալ շնորհները Աստուածատուր են, բնատուր: Երբ այդ սիրոյն աւելանում է նաեւ պատշաճ կրթութիւնն ու ուսումը, ապա ունենում ենք ամուր ընտանիք, զարգացած սերունդներ եւ հզօր պետութիւն: Անկասկած, կրթուած կանայք են սերունդների առաջին դաստիարակները, որով նրանք հանդիսանում են մեր գանձերը:

Եթէ կինը անկիրթ է, կապ չունի նրա ուսման մակարդակը, ապա նա պատուհասում է իր շրջապատը, եւ պատճառ է դառնում հասարակութեան բարոյական ու տնտեսական քայքայման:

— **Ինչ է տալիս մեզ՝ հայերիս, գերմանացի գիտնական Հենրիխ Շլիմանի այն վկայութիւնը, թէ. «Եւրոպայի դժբախտութիւնն այն էր, որ նա որպէս քաղաքակրթական հիմք ընդունեց Յունաստանը, և ոչ Հայաստանը»:**

-Հենրիխ Շլիմանը սկզբունքօրէն իրաւացի է, սակայն չմոռանանք, որ յունական քաղաքակրթութիւնը հայկականի մի օղակն է, արեւմտեան թելը: Ի հարկէ, Եւրոպան գիտակցաբար է ընտրել այդ ուղին, թուլացնելու եւ չեզոքացնելու համար մինչ այդ հայերի վայելած միջազգային յարգանքը, նրանց ունեցած ազդեցութիւնը համաշխարհային քաղաքակրթութեան բոլոր բնագաւառներում, առեւտրում, ծովագնացութեան մէջ, եւայլն:

— **Ո՞րն է Ձեր գաղափարախօսութիւնը:**

-Հայերս մեր բնութեամբ մարդասեր ենք, ու դա իւրաքանչիւր հայի էութիւնն է ի ծնէ: Իսկ սիրոյ գաղափարախօսութիւնը դրուած է իսկական հայկական ուղղափառ քրիստոնէութեան հիմունքներում: Պէտք է ճիշդ ընկալել այն: Քրիստոնէութիւնը տկարների, աղքատների, տնանկների ու անկեալների կրօնք չէ, այլ հզօրների, որոնք գիտեն պաշտպանուել, գիտեն անվախօրէն ու մինչեւ յաղթանակ կռուել ճշմարտութեան համար, արդարին պաշտպանելու համար: Մենք այդպիսին ենք եղել ի սկզբանէ, Քրիստոսի ծննդից հազարամեակներ առաջ: Հայկ նահապետը ձեզ օրինակ:

— **Մերօրեայ իրականութիւնն ինչպէ՞ս է արտացոլում Ձեր ստեղծագործութիւններում:**

-Իմ ուսումնասիրութիւնները թելադրուած են հենց մերօրուայ իրականութիւնը հասկանալի դարձնելու համար: Այսօր մարդ արարածը կորցրել է ճիշդ ընտրութիւն կատարելու ընդունակութիւնը, քանի որ եթերներում ծփում են միլիոնաւոր կեղծիքներ, իսկ ճշմարտութիւնը հազուադէպ է հնչում: Մինչդէռ մարդիկ ծարաւ են իսկական գիտութեան:

Իմ աշխատանքներում ներկայացում եմ հայագիտական այն դրոյթները, որոնցով ռեւէ անհատ կարող է կողմնորոշուել, ցանկութեան դէպքում ետ կանգնել սխալներից, ու չզլորուել սուտերի, կեղծիքների եւ ոճիրների վիհերն ի վար:

— **Ի՞նչն է խանգարում մասնագիտական ունակութիւնները իրականացնելուն:**

-Մեր հարցազրոյցի սկզբում խօսեցիք “մասնագէտ” եզրի բովանդակութեան մասին, եւ այստեղ էլ պնդում ենք, որ ռեւէ անձ մասնագէտ լինելուց առաջ պէտք է ծանօթ լինի իր մասնագիտութեանն առնչուող յարակից բոլոր նիւթերի արմատական գիտելիքներին, այլապէս իր համար մութ կը մնան բազմաթիւ երեւոյթների պատճառ-հետեւանքները, եւ նրա աշխատանքները անարդիւնաւէտ կը լինեն:

Մրանք են խանգարող հիմնական հանգամանքները: Մնացած արգելքները անցողիկ են, ժամանակաւոր: Ի հարկէ որեւէ ասպարէզում էլ կայ մեծ մրցակցութիւն: Ով որ հոգուով հօր է եւ անկոտորում պայքարող, նա էլ կը հասնի յաջողութեան:

Վերջին հաշուով, այս երկնքի տակ որեւէ “տաշուած քար” գետնին չի մնում:

— **Ձեր վերաբերմունքը այսօրուայ իրականութեանն ինչպիսի՞ն է:**

-Մեր օրերում Երկիր մոլորակի մակարդակում ահագնացել է չարի ու բարու պայքարը: Իրականում սրանք պայմանական հասկացութիւններ են, որոնց հաւասարակշռութիւնը միայն կարող է ապահովել մարդ արարածի նոր վերելքները:

Սա նման է տղամարդ-կին յարաբերութեան նոյն ընտանիքում, կամ երկիր մոլորակի երկու բեւեռներին, որոնցից ոչ մէկն էլ առաւելութիւն չունի միւսի հանդէպ:

Մեր հայրենիքն էլ փորձում են բեւեռայնացնել: Մինչդեռ Հայաստանը մոլորակի երկու բեւեռների միջեւ գտնուող սրտի տարածքն է: Առանց սրտի եւ սիրոյ, կը կործանուի ողջ երկիր մոլորակը:

— **Ինչպիսի՞ հայրենիք կը ցանկանայիք աւանդել գալիք սերունդներին:**

-Պիտի կերտենք ինքնաճանաչ, բարձր գիտակցութեամբ ու բարոյականութեամբ օժտուած սերունդներ, որպէսզի մեր հայրենիքը լինի յարգուած ու արժանապատիւ երկիր, ինչպէս եղել է հազարամեակներ շարունակ: Դրա նախադրեալները ունենք:

ՄԱԳԱՂԱԹՅԻ

24 Յունիս 2022

ԿԻՊՐԱՀԱՅ

ՄԱՂԹԱՆՔ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

Կիրակի, 26 Յունիս 2022-ի առաւօտեան, Նիկոսիոյ Ս. Աստուածածին եւ Լառնազայի Ս. Ստեփանոս եկեղեցիներուն մէջ, (ինչպէս նաեւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հովանիին տակ գտնուող թեմերու բոլոր եկեղեցիներուն մէջ), յընթացս պատարագին կատարուեցաւ Մաղթանք Հայրապետական՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա.ի ընտրութեան եւ օժման 27-րդ տարեդարձին առիթով, հանդիսապետութեամբ Կաթողիկոսական Փոխանորդ՝ Գերշ. Տ. Խորէն Արք.

Տողրամաճեանի, ընկերակցութեամբ Արժ. Տ. Մումիկ Քինյ. Հապէշեանի, իսկ Լառնագայի մէջ՝ Արժ. Տ. Մաշտոց Աւ. Քինյ. Աշգարեանի ուր երկուստէք մասնակցութեամբ սարկաւազաց եւ դպրաց դասերուն:

Նիկոսիոյ մէջ, պատարագի աւարտին, տարիներու օրինակելի սովորութեան համաձայն (Յունիսի վերջին Կիրակիին), հոգեհանգիստ տեղի ունեցաւ Կիպրոսի Հայոց նախկին Կաթողիկոսական Փոխանորդ՝ երանաշնորհ Ներսէս Արք. բախտիկեանի յիշատակին Սրբազան Հօր նախագահութեամբ:

Ուրախութեամբ եւ հոգեկան գոհունակութեամբ կը յայտնենք, որ Նիկոսիոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մանկապատանեկան երգչախումբը (48 հոգի) լրիւ վարչութեան անդամներու հսկողութեամբ Լառնագայի մէջ կատարեց օրուան պատարագի երգեցողութիւնը տպաւորելով հաւատացեալները: Ներկայ եղան նաեւ ծնողներ: Եկեղեցւոյ Տիկնանց միութիւնը հիւրասիրեց պատանիներուն, իսկ Եկեղեցւոյ թաղականութիւնը յուշանուէր խաչեր նուիրեց բոլորին: Ապա, երգչախումբի վարչութիւնը ծովագնացութեամբ ու ճաշով մը հիւրասիրելէ ետք զանոնք, երեկոյեան խանդավառուած եւ գոհունակ վերադարձան Նիկոսիա: Վարձքը կատար եւ շնորհակալութիւն բոլորին:

27 Յունիս 2022 Դիւան Ազգային Առաջնորդարանի

ԿԻՊՐՈՍԻԱՅ ԱՆՑԵԱԼԷՆ

ԿԻՊՐՈՍԱԿԱՅ ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾՈՒՅԻ ՄԱՐԻ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ ԵՒ ՍԵՐԻԿ ԴԱԻԹԵԱՆ

...Գեղեցիկ հմայք, հեքիաթային գրաւչութիւն ունեն Մարի Գազանճեանի ժանեակները: Մարին իր շունչն է տուել ժանեակին, իր սիրտը՝ դէպի հայրենիքը, ժողովրդի անմեռ սէրը դէպի գեղեցիկը: ՍԵՐԻԿ ԴԱԻԹԵԱՆ

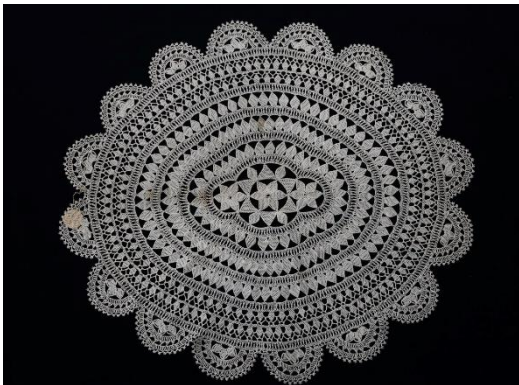
Լուսանկարի հմայիչ կինը՝ ատանացի ծնողների գաւակ, կիպրոսահայ ասեղնագործուհի Մարի Գազանճեանն է: Այս նկարը թաքնուել էր Սերիկի ֆոտոների արխիւում, որում գտայ նաև նրա մասին մի անտիպ ձեռագիր և երկու բացիկ: Նրանք հեռակայ նամակագրութիւն և ծանօթութիւն են ունեցել. շատ սփիւռքահայերի միջոցով, տիկին

Մարին Սերիկին է ուղարկել տարբեր ձեռագործներ, որոնք հանգրուանել են Հայաստանի թանգարաններում և մասնաւոր հավաքածուներում: Սերիկն իր հարցազրոյցներում միշտ յիշատակել է այս շնորհալի հայուհու անունը: Արուեստագէտը գրում է. «Մարի Գազանճեանն իր կրթութիւնը ստացել է Կիպրոսում: Լիմասոլի աղջկանց Terra Santa քոլէջն աւարտել է ոսկե մեդալով: Փոքր հասակից հետեւել է դաշնակի դասընթացի և դարձել մասնագէտ-ուսուցչուհի: Մարի Գազանճեանը եղել է Մելգոնեան վարժարանի սանուհի, բացի հայերէնից տիրապետել է մի քանի լեզուների: Ամենափոքր հասակից սիրել է ձեռագործը: Մայրն ընդառաջ գնալով ընդունակ աղջկայ հետաքրքրութիւններին,

սովորեցրել է նրան մի շարք հայկական զարդակարեր: Մարին տիրապետում է նաև տարածուած եւրոպական ասեղակարերի: Ամէն ինչ նա կատարում է մաքուր, կոկիկ, գեղեցիկ, այն բարձր որակով, որ ժողովուրդն ասում է՝ «Ձեռք չի կալել»:

Բազմատեսակ ասեղնակարերի հետ, Մարին զբաղուել է տեսակ-տեսակ կարովի, հելունով, ճաղերով, մակոյկով, գոբենակով հիւսուած ժանեակների արտադրութեամբ: Ամէն ինչ նրա ոսկէ մատների շնորհիւ ստացել է կատարեալ ձեւեր: Ամէնից շատ Մարին սիրել է ասեղով կարած ժանեակը: Այն հայկական ժանեակը, որը կոչուում է ասեղնագործ:

Մարի Գագանճեանը շատ ժանեակ է պատրաստել, նա շատ ժանեակ է ուղարկել Հայաստան: Եթէ բացենք նրա ուղարկած ժանեակների թելերը, գուցէ դրանց երկարութիւնը հաւասարուի Կիպրոսից Հայաստան անցած ճանապարհին: Մարին այքի է ընկնում արտակարգ աշխատասիրութեամբ, համբերութեամբ, ճիշտ այքաչափով, գեղարուեստական ճաշակով՝ յատկութիւններ, առանց որի անկարելի է տիրապետել հայկական ասեղնագործ ժանեակի կատարմանը: Ծանօթ

լինելով աշխարհի բազմատեսակ ձեռքով գործուած, հիւսուած, կարուած ժանեակների, Մարի Գագանճեանը համոզուել է, որ հայկական ժանեակի նրբութեանը, նրա զարդանախշերի բազմազանութեանը և ստեղծագործական և մատչելիութեանը ոչ մի ժանեակ չի հասնի: Եւ նա սիրահարուել է ժանեակին...»:

ՄԱՐԻ Ս. ՔԷՇԻՇԵԱՆԻ ԷՋԷՆ

ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ

ԵՐԿՈՒ ՄԵԾԵՐԸ ՉԵՆ ԱՌՃԱԿԱՏԻՐ

Յակոբ Միքայէեան

15/07/2022

Ընթացող Ռուս-Ուքրաինական պատերազմը «համաշխարհային» չի կրնար կոչուիլ, յիշելով եւ օրինակ վերցնելով նախորդ երկու աշխարհամարտերն ու անտնց պարագաներն ու հանգամանքները, նոյնիսկ եթէ Կաթոլիկ աշխարհի կրօնապետը ըսէ, թէ համաշխարհային երրորդ պատերազմը սկսած է:

Ճիշդ է որ երկրորդ համաշխարհայինէն երեքքառորդ դար անցած է եւ այսօրուան պատերազմներն ու ռազմավարական գործօնները շատ տարբեր են նախորդէն, սակայն, ընդամենը երկու երկիր ուղղակի ներգրաւուած են ու անտնք է որ ուղղակիօրէն կը կրեն կոիւին հետեւանքները, նկատի առած մարդկային զոհերն ու քաղաքներու ւաւերումները, իսկ տնտեսական խնդիրները կը տարածուին նաեւ այլ երկիրներու վրայ: Աջակիցները միայն զէնք ու դրամ կը թափեն, կ'ազդուին տնտեսապէս եւ, անշուշտ, քաղաքականապէս ալ, բայց կոիւին չեն մասնակցիր, քանի որ ԱՄՆ-ի նախագահը ի սկզբանէ յայտարարեց, որ ինք եւ իր դաշնակից պետութիւնները կ'օգնեն Ռւքրաինաին պաշտպանական (ոչ

յարձակողական) զենք ու զինամթերքով, բայց Ռուսիոյ հետ ուղղակի առճակատիլ չեն ուզեր: Վերծանելիք բան չկայ, աւելի քան յստակ է:

Իմ կարծիքով համաշխարհային պատերազմ սկսելու համար,- Աստուած մի՛ արասցէ,- պէտք է ԱՄՆ եւ Ռուսիա իրարու բախին «տաք» պատերազմով, նոյնպէս ալ իրենց կողմնակիցները՝ ուղղակի, ոչ անցեալի «պաղ պատերազմով»: Երկու մեծերը իրարու դէմ ուղղակիօրէն չեն ճակատիւր եւ երբեք ալ այդ անմտութիւնը պիտի չընեն, նկատի առնելով անցեալի դասերն ու ներկայի ռազմաքաղաքական եւ տնտեսական իրավիճակները:

Տեսէ՛ք, յիսունականներուն Քորեական պատերազմին սովետներն ու ամերիկացիները ձեռով մը բախեցան ու պատճառ դարձան, որ հրկիւրը երկուքի բաժնուի, անկէ ետք, Վիէթնամի պատերազմին, ԱՄՆ ուղղակի մտաւ, իր բանակով, զենք ու զրահով, համայնավարութեան տարածումին առաջքը առնելու համար, իսկ Սովետ Միութիւնը չմտաւ, սակայն զենք ու զինամթերք մատակարարեց տեղացի ընդդիմադիրներուն: ԱՄՆ մեծ զոհերով դադրեցուց պատերազմն ու քաշուեցաւ:

1979-ին սովետական բանակը յարձակեցաւ եւ ներխուժեց Աֆղանիստան, իսկ Ամերիկան տեղի ընդդիմադիրներուն դուրսէն օգնեց, առանց ուղղակի բախումի: Սովետները մեծ կորուստներով քաշուեցան: Աւելի ուշ, թալիպաններու դէմ կռուելու եւ օրինական իշխանութիւնը պահպանելու համար ԱՄՆ մտաւ Աֆղանիստան, ռուսերը չմիջամտեցին, բայց ամերիկացիները չկրցան իրենց նպատակին հասնիլ, վերջերս ալ քաշուեցան, իշխանութիւնը յանձնելով թալիպաններուն:

Իրաքի պատերազմին ԱՄՆ ներխուժեց, գահընկեց ըրաւ Սատտամ Հուսէյնն ու կախաղան բարձրացուց զայն, Ռուսիան չխառնուեցաւ: Այսօր Ռուսիան մտած է Ուքրաինա, իսկ ԱՄՆ եւ իր համակիրները, առանց ուղղակի բախումի, դուրսէն կ'օժանդակեն Ուքրաինոյ, պատճառ դառնալով, որ Ռուսիոյ նման հսկայ մը, որ կրնար Ուքրաինան կարճ ժամանակի մը ընթացքին գրաւել, պատերազմի սկիզբէն չորսուկէս ամիս ետք, տակաւին իր նպատակին չհասաւ:

Եւ այսպէս ալ, կարծես թաքուն համաձայնութեամբ մը, կամ իրարու ոյժերը չափելով, որոշած են իրարու դէմ չելլել, իսկ եթէ անհրաժեշտ է, ապա՝ իրենց հաշիւները մաքրել ուրիշ երկիրներու մէջ, օրինակներ՝ շա՛տ:

Բ. Աշխարհամարտին Ս. Միութիւնը 27 միլիոն զոհ տուաւ եւ ամէն ինչ ըրաւ, որ դառնայ ուժեղագոյն պետութիւն մը: Իսկ Միացեալ Նահանգները իր ամբողջ պատմութեան ընթացքին այդպիսի կորուստներ չունեցաւ, սակայն միշտ աշխատեցաւ որ գերտերութիւն դառնայ եւ Ռուսիան չհաւասարի իրեն: Հիմա երկու մեծերը գիտակցելով իրենց ոյժին՝ զգոյշ են, կը խուսափին զիրար հարուածելէ: Յիշենք Քենետիի ու Խրուշչովի օրերուն Քուպայի հարցը: Սովետը զիջեցաւ ու հրթիռներով բեռնաւորուած ռազմանաւը ետ դարձաւ:

Փառք Աստուծոյ, երկու գերտերութիւնները այսպիսի ջայտարարուած համաձայնութիւն մը ունին, թէ չէ, մինչեւ հիմա երրորդ աշխարհամարտն ալ տեղի ունեցած կ'ըլլար, չորրորդն ալ... (Վստահ չեմ այս «չորրորդ»ին, երրորդէն ետք աշխարհի վրայ մարդ մնացած կ'ըլլա՛յ որ պատերազմ ըլլայ:

ՅԱԿՈՒՄ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

ԱԶԳ

«ԵՂԲԱՅՐ ԵՄՔ ՄԵՆՔ, ՈՐ ՄՈՐԿԱԻ ԷԻՆՔ ԶԱՏՈՒԱԾ»

Երկար ատեն է վեր ժԹ. դարու բանաստեղծի իրօք սրտցաւ վերնագիրը այս ոտանաւորին չի պոկուիր ինձմէ, ես ալ՝ իրմէ: Առաջին անգամ լսած ըլլալս կը յիշեմ իր հայրենի քաղաք Չորք-Մարգպանի նորաբաց վարժարանին մէջ ուսանած մեծ հօրմէս: Զմրան փոթորկոտ ու խոնաւ օրերուն ան, փաթթուած իր բրդեայ ծածկոցով, քանի մը թեժ ածուխով տաքացած սենեակին մէջ իբր թէ երգելով, կը մրթմրթար երգեր, իսկ ամառներն ալ տանիքի վրայ իր ձեռքով շինուած թախտին վրայ ընկողմանած, երազկոտ աչքերով քիթին տակէն կ'երգեր թախձոտ երգեր, որոնցմէ մէկն էր «Եղբայր

եմք մենք»ը: Անոր միւս «կատարումներն» էին «Ձախորդ օրերը», «Երգ ազատութեան»ը, «Մեր հայրենիք»ը, «Տրտունջք»ը, «Կիլիկիա»ն, «Ատանա»ն եւ այլ դասական դարձած բանաստեղծութիւններ ու երգեր: Ապա՝ «Է՛հ աշխարհ, աշխարհ» մրմնջելով գրի կ'առնէր իր պատառ պատառ յուշերը...

-Եղբայր եմք մենք, որ մրրկաւ էինք զատուած...

Այս «եղբայրները» սակայն այսօր եւ անցեալին լաւ չեն հասկցած կամ չեն հասկնար զիրար: Հազարաւորներ Հայաստան ներգաղթեցին, իրենց քրտինքը խառնեցին «հոնտեղի» եղբայրներուն քրտինքին հետ, եւ սակայն չհասկցան զիրար եւ մնացին «անոնք-նրանք, մերինները-ձերոնք, աղբեր-աղբար» ...

Չհասկցան զիրար մեծ երկրաշարժէն ետքն ալ, անկախութենէն առաջ ու ետքն ալ, Արցախեան հողերը ազատագրելէն, զանազան պատճառներով հայրենիքէն հեռանալէն եւ ըվկիանոսներու ափերուն հաստատուելէն, 44-օրեայէն ետքն ալ, երբ ազգովին ուժգին ապտակ մը կերանք ամէն կողմէն, երբ կորսնցուցինք մեր մատաղ զինուորներն ու նոր հողեր...

Յետո՞յ: Ասոր վերջը ո՞ր պիտի հասնի:

Շատեր պիտի առարկեն թէ միայն վատն ու ժխտականը կը տեսնեմ, իբր՝ կ'արհամարհեմ «մրրկաւ զատուած եղբայրներու» բազում յաջողութիւններ, միասնական ճիգեր, մերձեցման փորձեր...

Եթէ այդպէս է՝ ո՞ր է արդիւնքը, կամ մի՞ թէ շօշափելի է:

Արդէն քանիէրորդ անգամն է որ վերջին քսան-քսանհինգ տարիներուն կրցածիս չափ կը փորձեմ ներկայ ըլլալ «երկու եղբայրներու» զանազան ձեռնարկներուն՝ մշակութային, գեղարուեստական, ազգային-քաղաքական եւ այլն: Կը հետեւիմ «երկու եղբայրներու» մամուլին, հեռուստահաղորդումներուն... Պատկերը ոչ միայն տխուր է, այլ մտահոգիչ եւ յուսահատեցուցիչ:

Գացած եմ «անոնց/նրանց» *միջոցառումներուն/ձեռնարկներուն*, մանկապարտէզի հանդէսներուն, երգ ու պարի համոյթներուն... գլխաւոր բացականէրն են նախ «մերինները» (բէյրութցիները, հալէպցիները), եւ արեւմտահայերէնը, եւ սակայն առատօրէն կը լսուին «ազիզը, սաղը, համ... համը»: Ներկայ կ'ըլլամ «մերիններուն» հանդէս-ձեռնարկներուն..., հոս ալ զգալիօրէն, եթէ ոչ ամբողջովին, կը բացակային «անոնք՝ հայաստանցիները»:

Կը լսեմ՝

- Դա մերոնք չեն...
- Էլի իրանց «բէյրութահայերէնով» ա...
- Ճիշդը կուզես նէ եւ «հայաստանցիներուն լեզուն հեշ չեմ հասկնար, հեշէ մէյ մը

արագ խօսին... քան չեմ հասկնար:

Մինչեւ հինգ վեց տարի առաջ թատրոնի մէջ անուրանալի վաստակ ունեցող դերասան, բեմադրիչ եւ թատերագետ Գրիգոր Սաթամեան փորձեց կենդանի պահել արեւմտահայերէն լեզուով թատրոնը այս օրերուն: Ամէն ջանք թափեցի ներկայ գտնուիլ բոլոր բեմադրութիւններուն եւ երբեմն ալ արձագանգեցի մամուլով: Յաւօք սրտի, ամէն անգամ կը նկատէի մեր հայաստանահայ հայրենակիցներուն ի սպառ բացակայութիւնը...

Ինչո՞ւ. արեւմտահայերէնը խո՞րթ է միթէ իրենց ականջին կամ՝ անմիջապէս որ գովազդը կը տեսնեն գրուած դասական ուղղագրութեամբ (բէյրութահայ, հին եւ այլ որակումներով) անմիջապէս կը ստեղծուի տարօրինակ տրամադրութիւն մը՝ «մերոնք չեն..., էլի՛ բէյրութահայերն են...»: Կամ արդեօ՞ք լայնածաւալ ծանուցումներ չեն ըլլար, «հայաստանեան» հեռատեսիլէն եւ մամուլէն չեն ծանուցուիր...: Բայց, կը բաւէ որ Կլենտելի ԱԼԵՔՍ թատրոնի (Գալիֆորնիա) կամ Լաս Վեկասի շքեղ ու պերճատեսիլ սրահներու մէջ կիսառապիս երգիչ-երգչուհիներ ելոյթներ տան, խուռներամ բազմութեամբ կը խուժեն՝ վճարելով աներեւակայելի գումարներ...

Ո՞վ կը մեկնաբանէ այս երեւոյթը:

Քանի մը տարիէ իվեր գեղարուեստական շատ յաջող ձեռնարկ-միջոցառումներ կը կազմակերպեն մեր հայաստանահայ նոր սփիւռքահայերը (գինեձօն-շնորհահանդէս, երգ ու պար, թատերական ներկայացումներ, երգիծական երեկոյթներ եւ այլն): Այս անգամ ալ գլխաւոր բացական արեւմտահայ սփիւռքն է... Ահաւասիկ ի՛նչ պատասխաններ կամ չքմեղանքներ կը լսեմ.

- Ճանը՛մ, արագ արագ կը խօսին, քան մը չենք հասկնար:

- Շատ ռուսերէն բառեր կը խառնեն:
- Մենք Հայաստան չենք ապրած եւ հոնտեղի կեանքը չենք ճանչցած...մէյ մըն ալ տեսնաս բոլորը կը խնդան ու կը ծափահարեն, մենք ալ ապուշ-ապուշ կը նայինք...

Եւ նմանօրինակ խօսքեր ու պատճառաբանութիւններ:

Քանի մը օր առաջ ներկայ գտնուեցայ մշակութային բարձր մակարդակով պատրաստուած գիրքի շնորհահանդեսի մը: Հեղինակն էր ակադեմիկոս, գիտնական, ասեղնաբոյժ, բժշկութեան իր ճիւղին մէջ հռչակուած բժիշկ՝ քանաստեղծ Գագիկ Կարապետեանը իր հերթական գիրքի շնորհահանդեսին՝ Կլենտելի Իրանահայ Միութեան շքեղ շէնքին մէջ:

Ելոյթներ ունեցան Լոս Անճելըս հաստատուած բոլորիս յայտնի երգիչներ, քանաստեղծներ, ասմունքողներ, նոյնիսկ ներկայ էր ծանրաբարձութեան աշխարհի ախոյեան (չեմպիոն) Նազելի Ավդալեանը: Մէկ կողմէն հոգեպարար ժամեր կ'ապրէի, կը յիշէի 1960-1980-ական թուականներու Երեւանեան գրական բարձրամակարդակ օրերը, միւս կողմէն...ափսոսանք կ'ապրէի եւ ինքզինքս կ'ուտէի՝ ինձմէ գատ ՈՉ ՄԷԿ արեւմտահայ սփիւռքահայ տեսնելով: Աշխարհի վրայ արեւմտահայերէնի ներկայութիւնը զգացուեցաւ միայն շնորհիւ Վ. Թէքէեանի «Հայու հոգին» քանաստեղծութեան ճիշդ տեղին արտասանուած քանաստեղծութեամբ:

Մենք նոյն ժողովուրդի երկու եղբայր հաստուածնե՞րն ենք թե՛ իրարամերժ ու իրար հակադրուող հաւաքականութիւններ: Եթէ «մրբկաւ էինք զատուած» անցեալին, հիմա ո՞ր մրրիկը կը խանգարէ մեզ, ո՞ր եաթաղանը կ'ախուած է մեր գլխուն կամ ո՞ր ցարը հրամաններ կ'արձակէ Կրեմլինէն...

Մինաս Գոճայեան

15 Յուլիս 2022, Լոս Անճելըս

ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԻՒՌՈՆԸ

Միլվա Բսկիկեան Մահրեճեան, Լոս Անճելըս, 10 Յունիս 2022

ԳԵՂԱՐԴ

– Տիկի՛ն Մահրեճեան, անկարելի է, որ ձեր թոռնիկին համար մկրտութեան արտօնագիր տամ: Պայման է, որ կնքահօր անցագիրը բերես, որպէսզի վստահ ըլլամ անոր հայ ըլլալու ինքնութենէն:

– Անշո՛ւշտ հայ է, ձեզի կ'ըսեմ, թէ անունը Նարեկ է:

-Անունը բաւարար չէ. պէտք է աչքովս տեսնեմ, որ անցագիրին վրայ գրուած է Հայ Առաքելական: Մեր օրէնքն է, որ կնքահայրը միայն ու միայն Հայ Առաքելական ըլլայ:

Լիբանանի Վարդանանց եկեղեցիէն՝ առաջնորդարանի գրասենեակէն, դուրս կելլեմ ձեռնունայն՝ առանց արտօնագիրին: Մինչ կնոզողուիմ դէպի Առաքելական Նարեկին...

միտքովս կը տեղափոխուիմ դէպի մանկութիւնս...:

«Նուրիձա, չօճուխլարըն միւռոնսրգ . միւռոն ինսանա շնորհք վերիք»:
«Նուրիձա, զաւակներդ առանց միւռոնի են. միւռոնը մարդուն շնորհք կու տայ»: Նուրիձան մայրս էր, իսկ անմիւռոն աւետարանականները՝ ես, եղբայրս ու քոյրս: Գրեթէ ամէն օր, այս խօսքը կը լսէինք:

Տիկ. Մարին, որուն դէմքը շատ լաւ կը յիշեմ, հրաշալի օրինակ մըն էր տգեղութեան: Անխնամ մազերով, զարամած մաշկով, անփայլ ու գրեթէ կոպերուն տակ անհետացած մանր աչքերով, խորշումներու կոյտ մըն էր: Իր անհամաչափ մարմինը խամրած ու գունաթափ լաթերով, սեւ ծաւալ մը կնոզուագծէր: Միակ բանը, որ բարութիւն կը բուրէր, այդ ալ իր անունն է՝ հակառակ անոր, որ այդ օրերուն գրեթէ բոլոր կիները Մարի կամ Մարիամ անունները կը կրէին: Մայրս շատ կը նեղանար եւ կը վրդովէր Մարիին ամէնօրեայ «ելոյթէն», բայց քաղաքավարութիւնն ու ամօթխածութիւնը չէին արտօնէր, որ տարեցին դէմ ինքնապաշտպանութեան կուրծք պարզէր:

Չեմ գիտեր, թէ օր մըն ալ ինչպէս պատահեցաւ, մայրս իր ամչկոտ «շապիկէն դուրս ելաւ», կարմրած ու բորբոքած՝ համարձակօրէն ըսաւ. «Մարի՛, դուն միւռոնով ես, մէյ մը հայելիին մէջ նայեցա՛ր, արդեօք քու դէմքիդ վրայ շնորհք կա՞յ»: Հարուածը շատ ծանր նստաւ Մարիին ուսերուն, ինքնասիրութիւնը վիրաւորուեցաւ, իր սուրբ միւռոնը «վարկագուրկ» եղաւ... Եւ վերջապէս մեր կեանքէն յաւերժ անհետացաւ:

Մարիին բացակայութիւնը բնաւ զգալի չդարձուց մօրս ազգականը՝ Հայրապետը: Չեմ գիտեր, թէ ինչու զինք Աբբա կը կոչէին: Հոգս ալ չէր իր ածականին ծագումը կամ դրոշմապատճառը իմանալը: Ամէն Կիրակի, երբ մեծ հօրս եւ մեծ մօրս կայցելէինք, Աբբան տեղէ մը «կը ծագէր» եւ իր մաղձը կը թափէր: Ինչպէս կըլլայ, թէ մայրս՝ Նուրիձան, Առաքելական եկեղեցոյ դուստրը, կամուսնանայ Աւետարանական համայնքի զաւակ հօրս՝ Փօլին հետ: Աբբային համար այդ ամուսնութեան պտուղները մենք էինք. երեք «բորոտ փորտիստաններ»: Կը վստահեցնեմ, թէ մեր մաշկերուն վրայ բիծ մը անզամ չունէինք: «Մաս մաքուր պահուած», ինամուած երեխաներ էինք, բայց Աբբային աչքը չէր սխալէր, տասը մեթր հեռաւորութենէն մեր բորոտ մաշկը կը տեսնէր. այդ ալ ինչպէս...: Իսկ ես, հիմա, իր խրպոտ ու տհաճ ձայնը կը լսեմ. «փորտիստանլար, փորտիստաններ...»:

21 Փետրուար 1981-ին, հարսանիքիս նախօրեակին, Գնել Արք. Ճերէճեան, Հաճընի Ս. Գեորգ եկեղեցոյ մէջ մեծաթիւ ազգականներու եւ բարեկամներու ներկայութեամբ, խորհրդաւոր արարողութեամբ, առատ միւռոնով կնքեց զիս ու առաքելական «շնորհքը» դրոշմեց ճակտիս: Արքեպիսկոպոսը ամուսինիս ընտանիքին բարեկամն էր, զինք մանկութենէն լաւ կը

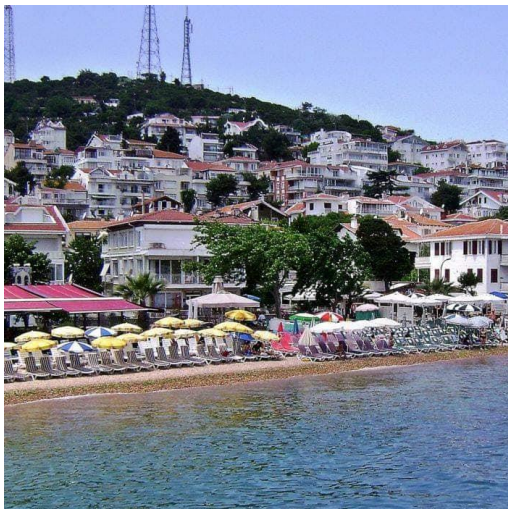

Ճանչնար եւ շատ կը սիրէր: Այսպիսով, թէ՛ ինքը եւ թէ՛ ամուսինիս ազգականները հանգիստ միտքով «հարս կ'առնէին» մէկը, որ միւռնով կ'ընթուած էր ու «արժանի» էր պսակուելու:

Ո՞ր եւ Մարի, եկո՞ւր տես, միւռնէն արտացոլող շնորհքն ու փայլքը...: Ո՞ր եւ Աբբա, եկո՞ւր տես, բորտոր «մաս մաքուր եղա»...: Երեսս չէ՛ր խնդար... Հոգիիս խորքը արթնցած էր վիրաւոր մանուկը, աւետարանական դաստիարակութիւնը վայելած պատանուիին եւ ուրոյն խառնուածքով հպա՛րտ երիտասարդուիին: Յնցող հարցում մը ծագած էր միտքիս մէջ. արդեօ՞ք իբրեւ մանուկ, աւետարանական եկեղեցւոյ մէջ իմ ստացածներս՝ նուիրումի աղօթքն ու արարողութիւնը, անբաւարար էին աստուածային օրհնութիւնը փոխանցելու եւ շնորհքը դրոշմելու...:

Այսքանը կ'իսելուս նպատակը՝ այպանել կամ մեղադրելը չէ, ոչ ալ զգայուն նիւթեր արծարծելը, այլ միմիայն խտրականութեան մերժումի ու չքացումի համեստ առաջարկ մը:

ԳՆԱԼԸ ԿՂՉԻՆ ԵՒ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Իսթանպուլի “Իշխանաց Կղզիներ” կոչուած կղզիները հազարաւոր տարիներ առաջ եկրաշարժի մը հետեւանքով Թուրքիոյ Ասիոյ ցամաքամասի Գօչաէլի թերակղզիէն փրթուելու հետեւանքով կազմուած եօթը կղզիներ են ,որոնցմէ միայն Պիլյիւք Ատա, Հէյալէլի, Պուրկազ, Գնալը եւ Սէտէֆ կղզիները բնակչութիւն ունին, իսկ միւսները միայն զբօսաշրջիկային կղզիներ են :

Իշխանաց կղզիները Բիւզանդական Կայսրութեան շրջանին գործածուած են իշխանութեան յանցաւոր պաշտօնեաները պատժելու՝ որպէս արքայի վայր:

18- րդ դարէն սկսեալ Յոյները, Հայերը, Հրեաները , շատ քիչ թիւով ալ Թուրքերը սկսած են իշխանաց կղզիներու մէջ բնակարաններ կառուցել եւ հոն

հաստատուիլ , սակայն 1950-1955 թուականներու միջեւ երկրի քաղաքական կեանքի ալեկուծումներու հետեւանքով Յոյներն ու Հրեաները,նաեւ Հայերը սկսած են երկիրը լքել, հետեւաբար այդ օրէն սկսեալ իշխանաց կղզիներու ոչ մահմետական բնակչութեան թիւը հետզհետէ պակսած է:

Գնալը Կղզին հին թուականներուն կը կոչուէր յունարէն «Փրօթի» ուր ամառները կ'ապրէին Յոյները, Հայերը, Հրեաները, Թուրքերը միասնաբար,անդորր ու երջանիկ կեանք:

Այսօր Փրօթի-Գնալը կղզիին մէջ կ'ապրին շատ քիչ թիւով Յոյներ եւ Հրեաներ, կղզիի ամառուան բնակչութեան թիւը կը հասնի շուրջ 7-8 հազարի, որուն մեծամասնութիւնը՝ շուրջ 3-4 հազար, Հայերը կը կազմեն:

Ատենօք Գնալը կղզիին մէջ կար Թրքական, Հայկական եւ Յունական նախակրթարաններ: Այսօր Յունական ու Յայկական Ներսեսեան վարժարան կոչուող վարժանները գոյութիւն չ'ունին: Կղզիին մէջ կայ նաեւ Յունական «Այա Ֆօթի-Սուրբ Իրինա» Վանքը, որուն, գործունէութեան 1995 թուականին վերջ տրուած է: Կղզին ունի իրարու յարակից հարեւան Թուրքական, Յունական, Հայկական գերեզմանատուներ: Հայկական Սուրբ Գրիգոր

Լուսաւորիչ Եկեղեցին, Գարակեօզեան հայկական վարժարանի Մանկանց ամառնային Կազդուրման կայանը, Գրիգոր Ճամպազեան Մարզասրահը:

Արդ, երբ ' Գնալը կողմի ամառուան հայ կեանքին կարճ ակնարկ մը նետենք , Պոլսահայ կեանքին մասին ընդհանուր գաղափար մը կրնանք քաղել:

Անցեալին Պոլսահայութիւնը, իր մշակութային ու ընկերային կեանքի ճոխ հարստութիւնով, իր տաղանդաւար ստեղծագործ մշակութային ու ազգային գործիչներով եղած էր հայ աշխարհին կարեւոր կեդրոններէն մին: Պոլսահայութիւնը ծանօթ էր եւ է նաեւ իր եկեղեցասիրութիւնով, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռներէն մին Թրքահայութեան Պատրիարքութիւնով, հայկական երկու հիւանդանոցներով, եկեղեցիներով, հայկական վարժարաններով, իր պատմական հարստութիւններով ու արժէքներով, նաեւ հայ գիրին, հայ մտքին, հայ արուեստին, հայ լեզուին, հայ մշակոյթին ու հայ կեանքին ծառայող, իր ծոցէն ելած հայ հանրութեան ծանօթ Պարոնեան, Դուրեան, Զօպանեան, Միսաք Մեծարեւոյց, Չապել Ասատուր, Չապել Էսաեան, Չօհրապ, Միամանթօ, Ռուբէն Սեւակ, Չարիֆեան, Վահան Թեքեան, Պերպերեան, Դանիէլ Վարուժան, Հրաչեայ Աճառեան եւ այլ տաղանդաւոր ու ստեղծագործ հայերով:

Մինչեւ Բ. Համաշխարհային Պատերազմը, Թրքահայութեան բնակչութեան թիւը կը հասնէր մօտաւորապէս 150-200 հազարի, սակայն Համաշխարհային Բ. Պատերազմէն վերջ քաղաքական, ընկերային ու տնտեսական այլ պատճառներով Թրքահայութիւնը մեծ արտագաղթ մը արձանագրեց , որը շատ ծանր հարուած մը իջեցուց Պոլսահայ կեանքին վրայ եւ պատճառ եղաւ մշակութային զարգացման անկումին, հայ բնակչութեան քանակին հետզհետէ պակսելուն: Ըստ ոչ պաշտօնական տուեալներու, այսօր Իսթանպուլահայ համայնքի բնակչութիւնը կը հասնի հազիւ շուրջ 45-50 հազար տեղացիի, իսկ շուրջ 6-8 հազար ալ Հայաստանցի հայերու:

Արտագաղթը ոչ միայն Պոլսահայ բնակչութեան վրայ ժխտական ազդեցութիւն ունեցաւ, այլ նաեւ Պոլսահայ կեանքի բոլոր ոլորտներուն վրայ հարուածներ իջեցուց, նահանջեց հայ կեանքի ընկերային, մշակութային, արուեստի, արհեստի, տնտեսական կեանքը, իրենց գործունէութիւններուն վերջ տալու պարտաւորուեցան բազմաթիւ հայ հաստատութիւններ, վարժարաններ, ակումբներ, մշակոյթի կեդրոններ, փակուեցան եկեղեցիներ, Հայ մշակոյթի կեդրոններ, հայ միութիւններ, հայ թերթեր, պակսեցան հայ միտքի, հայ մշակոյթի, հայ արուեստի գործիչներ:

Հայ մշակոյթը, Հայ արուեստը, Հայ ընկերային կեանքը «Մաշեցաւ»:

Այսօր, թէեւ կան հրաշալի ու շնորհալի, գնահատելի, առաքինի աշխատանք տանողներ, սակայն Իսթանպուլահայութիւնը սկսած է իր պապերէն իրեն ժառանգ մնացած ազգային ու մշակութային արժէքները սպառել:

Այսօր, Իսթանպուլահայ կեանքի մէջ շատ քիչ է հայ գիրին, հայ մտքին, հայ լեզուին, հայ արուեստին ծառայող, նոր արժէքներ արտադրող ստեղծագործ հայերուն թիւը:

Հոս ի հարկ է յիշել հանրածանօթ երգահան Մաշակ Թօշիկեանի երաժշտութեամբ եւ Տօքթ.բանաստեղծ Իգնա Մարըասլանի խօսքերով պատրաստուած "Դարէ Դար Ախթամար Օրաթօրիօ"ն եւ նոյնպէս Մաշակ Թօշիկեանի երաժշտութեամբ եւ Պերճուհի Պերպերեանի խօսքերով պատրաստուած "Հրանդ Տինք Օրաթօրիօ"ն որոնք ոսկեայ տառերով պիտի արձանագրուին Թուրքիոյ հայ պատմութեան պատուոյ էջերուն մէջ:

Արդեօք ներկայիս այս բոլորը Իսթանպուլահայ համայնքի համար բաւական են կամ որքա՞ն ատեն պիտի բաւեն :

Իսթանպուլահայութիւնը իր գոյութիւնը կը շարունակէ մօտաւորապէս 2000 տարիէ ի վեր: Այսօր ունի իր Պատրիարքական Սուրբ Աթոռը, 36-է աւելի եկեղեցիներ եւ անոնց թաղային խորհուրդները, շուրջ 18-20 հայկական վարժարաններ՝ 5 լիսէներով եւ ընդամենը, շուրջ 3000 հայ աշակերտներով, Սուրբ Փրկիչ Ազգային ու Սուրբ Յակոբ հայկական երկու

հիւանդանոցները, հայերէն հրատարակուող «Մարմարա» եւ «Ժամանակ» երկու օրաթերթերը, թուրքերէն ու հայերէն հրատարակուող «Ակօս» եւ «Լոյս» շաբաթաթերթերը , Թրքերէն հրատարակուող "Փարոս" պարբերաթերթը եւ "Լոյս- Հեռուստակայան"ը եւ մի քանի հայկական ելեկտրոնային կայքէջեր ու ելեկտրոնային թերթերը, Սանուց Միութիւններ, Երգչախումբեր, Թագսիմ ու Շիշլի անունով սփորի երկու հայ մարզախումբեր, Թատերխումբեր, Մանկանց Թատերախումբ, Ուսուցչաց Հիմնարկ, Ծերանոց, Գալֆաեան ու Գարակէօզեան Մանկանց Տուները, Գնալը Կողքի Մանկանց Կազդուրման Կայանը, Հայ Բողոքական համայնքի Հայաստանցի երախաներու դասատունը, առաւել եւս հայ աշխարհիկ ծանօթ "Մարալ" պարի եւ երգի խումբը, որը իր համերգներով ու փայլուն ելոյթներով աննկարագրելի յաջողութիւններ արձանագրելով կ'արժանանայ բարձր գնահատանքներու :

Անցեալի մէջ , Պոլսահայերը կը փորձէին հայ ազգային ու համայնքային հաստատութիւններու շուրջ իրենց գոյութիւնը շարունակել, պահպանելով իրենց կրօնքն ու եկեղեցասիրութիւնը, այսօր ընդամենը շուրջ 45-50 հազար բնակչութիւն ունեցող Իսթանպուլահայութիւնը անցեալի նոյնը չէ, թէւ այսօր ալ կան իսթանպուլահայեր, որոնք անյարմար պայմաններու տակ իսկ կը հետապնդեն ապացուցել, թէ հայը իր բնածին կարողութիւններով, մտածումներով, ապրումներով, ստեղծագործական տաղանդով, աշխատասիրութիւնով, իր եկեղեցասիրութիւնով, բարի վարմունքով, մարդասիրութիւնով հաստատական կը քալէ իր պապերու հետքերէն, հակառակ սահմանափակ միջոցներու, ալեկոծումներու ու փոթորիկներու, ինչպէս որ բժիշկ- բանաստեղծ Տրք, Իգնա Սարըապլան «Մենք Յաւերժութեան Ծառը Եղանք» ի մէջ կ'ըսէ, փինիկի պէս վերածնելու, ծաղկելու, իր կամքով ու տոկունութիւնով ջանք կը թափեն յաւերժութեան հասնելու համար, հայ հոգեւոր, մշակութային ու աշխարհիկ, ընկերային դարաւոր ու պատմական արժէքները պահպանելու նախաինսամութեան վրայ:

Երկար տարիներէ ի վեր Թուրքիոյ հանրապետութեան հարկի եւ պետական ու ռազմական ոլորտներու մէջ հայու պաշտօններ ստանձնելու փաստացի արգելքը, Թուրքիոյ Հայ ազգի ներկայութիւնը Թրքական քաղաքականութեան մէջ գրեթէ աննկատ դարձուց: Մակայն վերջին 15-20 տարիներուն իրավիճակը մի փոքր փոխուիլ սկսաւ, օրէնքի մէջ կատարուած փոփոխութիւններով, Թուրքիոյ Փոքրամասնութիւններուն վերադարձուեցան նախապէս պետութեան կողմէ բռնագրաւուած փոքրամասնութեան մի քանի որոշ գոյքերը:

Թուրքիոյ վերջին 90 տարիներու ընթացքին Թրքական Խորհրդարանի մէջ միայն 5 հայ պատգամաւորներ եղած են:

2015 թուականին, Թուրքիոյ մէջ տեղի ունեցած խորհրդարանական ընտրութիւններուն, շուրջ վաթսուն տարի ընդմիջումէ մը ետք, Թուրքիոյ Ազգային Ժողով մուտք գործեցին երեք հայեր, որպէս երեք տարբեր կուսակցութիւններու երեսփոխաններ, իսկ ներկայիս հայ պատգամաւորներու թիւը մի միայն մէկ հատ է:

Թուրքիոյ հայ համայնքը , երկրի իշխանական ու վարչական համակարգի մէջ քաղաքական ներկայացուցիչներ կամ պաշտօնական միջնորդներ եւ կամ օրինաւոր մարմին մը չունի, ստիպուած էր պատրիարքութեան եւ կամ համայնքային խողովակներու միջոցաւ երկրի իշխանութեան հետ կապուիլ ու յարաբերիլ: Այսօր, համայնքը յուզող հարցերը երկրի իշխանութեան վերին խաւերուն աւելի արդիւնաւէտ կերպով լսելի դարձնելու եւ համայնքային հարցերու լուծումներ գտնել փորձելու համար որպէս լծակ ,արդեօք այս բոլորը Իսթանպուլահայութեան բաւարար է :

Այսօր շատ ցաւալի է, դարերով փայլուն անցեալ մը ունեցող պատմական Իսթանպուլահայ կեանքի լայն խաւերու մէջ տեսնել այլ պատճառներէ ծնունդ առած հայ համայնքի, հայ մշակոյթի, հայ կեանքի , հայ լեզուի, հայ միտքի, հայ գիրի , հայ թերթի, հայ գիրքի նկատմամբ անտարբերութիւնը: Սիրտի խոր ցաւ է լսել, հայ ընտանիքներու հայ վարժարաններու

հանդէպ ունեցած ժխտական նախապաշարումները, իրենց զուակներուն օտար լեզու սորվեցնելու պատճառաբանութեամբ օտար վարժարաններու նկատմամբ ունեցած նախասիրութիւնը եւ նախընտրութիւնը:

Ազգի մը համար իր մայրենի լեզուն, ոչ միայն հաղորդակցական կենսական միջոց է , այլ նաեւ անհրաժեշտ ազդակ մըն է ինքնութեան կերտումի , ինքնագիտակցութեան ու անոր խորացման եւ նաեւ ինքնարտայայտութեան ձեւաւորման համար:

Իսկ մեզի համար, մեր պատմական հայ ազգին համար, այս բոլորէն անդին, մեր լեզուն մեր գոյութեան ամէնէն զօրեղ սիւներէն մէկն է, մեր ազգին ամբողջականութեան ու միութեան պահպանման, գոյատեւման ամէնէն էական միջոցներէն մին է: Առանց հայ լեզուին, ինչպէս՝ կարելի է հայրենակերտում ու հայրենագիտութիւն իրականացնել: Մեր լեզուն ու Մեր գիրը մեզի համար կանթեղ մըն է, Մեսրոպ Մաշտոցի կանթեղը, որը կը լուսաւորէ մեր բոլորին ապագայի ճամբան:

Այսօր, ինքնութիւն, մշակոյթ, լեզու, ու աւանդութիւն մաշեցնող սփիւռքի պայմաններու մէջ, արեւմտահայերէնը շատ տխուր ու ողբերգական պատկեր մը կը ներկայացնէ... Դժգոհութիւններ արտայայտելով, քննադատութիւններ ընելով, յօդուածներ գրելով, դասախօսութիւններ կազմակերպելով, ժողովներ գումարելով , չենք կրնար հարցին հիմնական լուծումներ գտնել, հարցերու լուծման մէջ պէտք է ըլլայ միասնական ու միատեղ պայքարիլը և հայերէն լեզուն սիրելն ու գործածելը:

Մարդուժի, այսինքն հայագէտ, ուսուցիչ, լեզուաբան, ընկերաբան, մտաւորական, ազգային գործիչ ու դեկավար, ազգային գիտակցութեան տէր մղիչ ուժի միասնականութիւնը ու համագործակցութիւնը խիստ կենսական է հայ անհատը , հայ մշակոյթին , հայ միտքին, հայ կեանքին հաղորդակից դարձնելու առաքելութեան գործընթացքի մէջ:

Իրաքանչիւր հայ անհատ պէտք է գիտակցութիւն ունենայ թէ, հայկական ոգին ու ազգային գիտակցութիւնը, հայ լեզուն կենսական են հայ ազգի գոյատեւման ու պահպանման պայքարին մէջ:

Տքթ. Սարգիս Ատամ

Նոր Խօսք

«ՀԱՅ ԵՎԵՂԵՑԻՈՅ ՍԱՐԿԱԻԱԳՈՒՀԻՆԵՐԸ»

ԳՐԱՆՕՍՈՒԹԻՒՆ

Դոկտ. Մինաս Գոճայեան, Լոս Անճելըս, 10 Յուլիս 2022

Հեղ.- Դոկտ. Արէլ Քինյ. Մանուկեան

Տպագրեալ՝ Պէյրութ, 9 Մարտ 2022, 216 էջ

Մրբագրութիւն եւ էջադրում՝ Եփրեմ Թորճեան, Թորոնթօ

Բարերարութեամբ Տէր եւ Տիկ. Մհեր եւ Նինա Պապեանի՝

ի յիշատակ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ միաբան՝ երջանկայիշատակ Տ. Կորիւն Արք. Պապեանի

Դոկտ. Աբել Քինյ. Մանուկեանի «Հայ եկեղեցւոյ սարկաւագուհիները» ծանրակշիռ ուսումնասիրութիւն մըն է անկասկած, որ իր տեսակին ու մօտեցման մէջ կ'առանձնացուի որպէս հայ կանանց նուիրուած ուշագրաւ աշխատութիւն մը: Այստեղ հանգամանօրէն կը ներկայացուի Աստուծոյ ծառայութեան նուիրուած հայ սարկաւագուհիներու հաստատութիւնը: Չի կարելի չհամաձայնիլ հեղինակին հետեւեալ հաստատումին հետ, ուր կ'ըսէ. «Յիսուս կիները կը համարէր Աստուծոյ կողմէ ստեղծուած հաւասարաբժէք արարածներ, որոնց նոյնպէս, ինչպէս իւրաքանչիւր այր մարդու, լիարժէքօրէն հնարաւորութիւն շնորհուած է մերձենալու

Աստուծոյ խօսքին եւ փրկութեան» (էջ 7):

Ընկերային զանազան ընկալումներու բերումով այդպէս չընդունուեցաւ սակայն եւ կինը մնաց հասարակութեան մէջ որպէս երկրորդական արարած...: Զարմանալ կարելի է այն համոզումներուն վրայ թէ կինը չի կրնար իր մայրական կոչումէն զատ նուիրուիլ նաեւ եկեղեցւոյ եւ անոր հիմնադիր Յիսուս Քրիստոսի ծառայութեան, եւ իբր այդ սպասարկութիւնը սահմանուած է մնալ միայն կուսանոցային կեանքին մէջ որպէս քոյր (nun, sister...):

Բարեբախտաբար Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցւոյ պարագային մեր երանելի հայրերը մէկ աստիճան աւելի բարձր դեր վերապահած են հայ կանանց կամ Քրիստոսի սպասարկութեան համար: Ահաւասիկ այս իրողութեան նուիրուած է Հ. Ա. Մանուկեանի աշխատութիւնը:

Հրատարակութեան մէջ հեղինակը յաճախ, որպէս Քրիստոսի եկեղեցւոյ սպասարկ, զարմանքը կը յայտնէ կարգ մը հոգեւորական տեսաբաններու արտայայտած ոչ-Քրիստոսակերպ մօտեցումներուն պատճառով: Ըստ վերջիններու մօտեցման՝ Եկեղեցին այր մարդոց կալուածն է: Հեղինակը ցոյց կու տայ հայ թէ օտար միջավայրերու մէջ կանանց անսակարկ հոգեւոր սպասարկութեանց բազմաթիւ օրինակներ եւ վկայութիւններ: Ան մեր ձեռագիր մատենաներէն կ'առանձնացնէ հատուածներ, ուր ակնյայտօրէն կ'երեւան Հայց. եկեղեցւոյ աւելի յառաջադէմ եւ լուսաւորեալ գործիչներու հաստատումներն ու տեսակետները, ինչպէս՝ Մխիթար Գօշը (1): Յիշեմ Թ.-Ժ. (9-10-րդ) դարերուն խմբագրուած ձեռնադրութեան «Մաշտոց»ի (2) մը մէջ հետեւեալ վկայութիւնը. «Իսկ կանանց հարկաւոր է սքեմ տալ եւ նոյն կարգը կատարել...» (էջ 48):

Կ'արժէ յիշել նաեւ միջնադարու մեծագոյն քաղաքական եւ իրաւագիտական ասպարեզի դէմքերէն Սմբատ Սպարապետի 1265-ին խմբագրած «Դատաստանագիրք»ը, ուր ըսուած է. «[Սարկաւագուհիները] կրնան Աւետարան կարդալ ու քարոզ ըսել եւ սկիհը սենեակէն [խորհրդարանէն] բերել, եւ քոյր քոյր, ու խունկ ծխել...»: (3)

Հրատարակութեան մէջ Ս. Աբել քինյ. Մանուկեան մանրամասնութեամբ եւ ջանասիրութեամբ կը ներկայացնէ Հայաստանի եւ արտերկրի մէջ հաստատուած

կուսանոցները: Այսպէս՝ հետաքրքրական տեղեկութիւններ կը տրուին Նոր Ջուղայի, Թիֆլիսի Ս. Ստեփանոս վանքի Կուսանաց կեդրոնի, Կ. Պոլսոյ Գալֆայեան ազգային որբանոցի երից ամաց ընծայման Ս. Կուսին միաբանութիւններուն եւ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան մասին:

Մանրամասնօրէն ընթերցելէ եւ հայ սարկաւագուհիներու Քրիստոսանուէր սիրանքներուն ծանօթանալէ ետք կը մնայ ընդգծել այն գաղափարը, թէ կինը, ՀԱՅ ԿԻՆԸ, ոչինչով կրնայ զիջիլ այր մարդուն եւ կրնայ նոյնքան, եւ գուցէ աւելի արդիւնաւետ հոգեւոր սպասաւորութիւն կատարել հայ հասարակութեան մէջ: Հետեւաբար կը մնայ ակնկալել, որ Հայց. Եկեղեցին լրջօրէն քննարկէ եւ ինքզինքն ձեռքազատէ անցեալի նախապաշարումներէն, հնացած ասանդութենէն ու կաշկանդումներէն եւ իր կանոնադրութեան մէջ հաստատէ կին քահանաներու եւ աւելի բարձր կարգերու հասնելու իրաւունքը:

Նշուած աշխատութիւնը կը յատկանշուի վաւերագրերու, ձեռագրաց հաւաքածոներու, տպագիր, առցանց աղբիւրներու եւ լուսանկարներու առատութեամբ:

(1) *Միսիթար* Գօշ, 1130-1212.
հայկական վերածնունդի կարեւոր ներկայացուցիչներէն մէկն է: Հեղինակն է հայ իրաւունքի նուիրուած «Դատաստանագիրք»ի: Թաղուած է Գօշավանքի մէջ:

(2) *«Մաշտոց».* Հայց. եկեղեցւոյ ծիսական համակարգ ներմուծուած կանոններու ժողովածու:

(3) *Սմբատ Սպարապետ (Գունդստար), 1208-1276:* ԺԳ. դարու Կիլիկիոյ թագաւորութեան քաղաքական եւ դիւանագիտական կարկառուն դէմք, իրաւագէտ, Հեթում Ա. Արքայի մեծ եղբայրը:

Դոկտ. Արէլ Քինյ. Մանուկեան, ծնած է Պէրթուս, միջնակարգ եւ երկրորդական կրթութիւնը ստացած է Էջմիածնի Հոգեւոր ձեմարանէն ներս 1973-1979: Քահանայական օժում ստանալէ ետք Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի ձեռամբ, անցած է Վիեննա, ուր շարունակած է ուսումը տեղոյն համալսարանէն ներս՝ 1987-ին ստանալով աստուածաբանութեան եւ քրիստոնէական փիլիսոփայութեան մագիստրոսի կոչում: 1993-ին արժանացած է դոկտորայի կոչման նոյն մասնագիտութեան գծով: Աւելի քան 32 տարի ծառայած է Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ տարբեր համայնքներէ ներս: Հեղինակած է բազմաթիւ կրօնական եւ պատմական աշխատութիւններ: Ներկայիս կը զբաղցնէ նաեւ Զուիցերիոյ Բարեկարգեալ-Աւետարանական եկեղեցւոյ գիտաշխատողի եւ Զուիցերիոյ Կրօններու Խորհուրդի գլխաւոր քարտուղարի պաշտօնները:

Keghart

ՏԵՄԱԿԷՏ

ՏԱՐՏՂՆՈՒԱԾ ԸՆԴԴԻՄՈՒԹԻՒՆ-ԴԻՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ «ԸՆԿՂՄԵՂԻ... ՆԱԻ»

Պարոյր Յ. Աղպաշեան

Հայաստանի ընդդիմութեան կազմութենէն ի վեր, անցած են քանի մը ամիսներ, արդեօք ի՞նչ իրագործեց շարժումը, ո՞ր յաջողեցաւ եւ ո՞ր ձախողեցաւ, ինչպէ՞ս կարելի է գնահատել անոր դերակատարութիւնը:

Հարցումնէ՛ր-հարցումնէ՛ր, որոնք պարտադիր են, աւելի ճիշդ՝ պարտադրելի, այնքան ատեն որ՝ թաւշեայ յեղափոխութենէն ետք, ժողովուրդին մեծ մասը կառչած մնաց նոր իշխանութեան, մեծ յոյսեր

կապելով անոր վարելիք քաղաքականութեան հետ, միշտ զգուանքով եւ արգահատանքով յիշելով, առ այդ նախկին իշխող իշխանութեանց անարդարութիւնները, անհանդուրժողութիւններն ու բռնութիւնները:

Այդ շրջանին, նախկին իշխանութիւններէն մնացած «բեկոր»ները, սկիզբը յամրաքայլ սակայն, հետզհետէ յառաջաքայլ, սկսան խմորուիլ եւ ուռճանալ, մանաւանդ օգտուելով գործող նոր իշխանութեանց որոշ թերութիւններէն եւ անփորձութիւններէն, առանց հրաժարելու իրենց մզլոտած ախորժակներէն եւ յաւակնութիւններէն, «առողջ» ընդդիմութեան պիտակին տակ, շարունակելով դարպասել իշխանութեան բոլոր ձեւի գործունէութիւններն ու նախաձեռնութիւնները:

Զարմանալին այն է, որ այս ընդդիմութեան բաղկացուցիչ կողմերը հանդիսացան նախկին իշխանութեանց տխրահոչակ ղեկավարները, որոնց միացած էր նաեւ Հայաստանի Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը, որուն խաղցած դերը երբեք ալ ձեռնտու չէր Սփիւռքի ՀՅԴին հետ, ինչ որ արդէն ցնցումներ առաջացուցած էր իր շարքերէն ու շրջանակներէն ներս:

Այս վերջինը կը յիշեցնէ ՌԱԿի օրինակը, որ առաջին նախագահութեան շրջանէն մինչեւ ներկայիս, կը տուայտի ու կը տապլտկի իր ցաւերուն մէջ, նոր պառակտումներ ու ճեղքեր աւելցնելով իր գոյութեան վրայ:

Հայաստանի ընդդիմութիւնը, որ կրնար խաղաղ, քաղաքակիրթ ու ժողովրդավար դառնալ, խորհրդարանէն ներս թէ դուրս՝ ընտրեց բիրտ ճամբան, վնասաբեր գործելաձեւերը եւ աններելի վարքագիծ մը, որ ոչ մօտէն, ոչ ալ հեռուէն կը ծառայէր Հայաստանի բարօրութեան ու խաղաղութեան:

Ամբողջ երկիրը մատնուեցաւ քառսի, յատկապէս գլխաւոր պողոտաներու ու հրապարակներու փակումով, անդամալուծելով բնականոն կեանքի ընթացքը, իսկ ամենէն վտանգաւորը, խոշտանգումներու ու խուլիզանութեան դաշտի վերածելով երկիրը, իսկ Ազգային Ժողովը՝ կռուախնձորի:

Այս չարագուշակ անկարգութիւնները «վայելեց» ոչ միայն հայ ժողովուրդը, այլեւ՝ համայն աշխարհը, որ մեծ համարում ունէր հայ ժողովուրդի կրթեալ ու բանիմաց յատկանիշերուն վրայ, մինչ զագրելի տեսարաններն ու վերաբերմունքները, որոնք յայտնուեցան

համաշխարհային առանցքներուն վրայ, ցոյց տուին, որ հայ ժողովուրդը ունի նաեւ այլ տօգոյն ու բարբարոս երես մը, որ չի վայելէր իր վարկին ու պատիւին:

Երկրորդ եւ երրորդ նախկին նախագահները, որոնք այս հակահայ եւ ապաքարոյ շարժումներու ետին կանգնեցան, իրենց տեսանելի կամ ուրուանկարային երեսներով, առանց խպնելու ու սթափելու, շարունակեցին իրենց քանդողական աշխատանքները, այս կամ այն ձեւով հրահրելով ամբոյնները, ոմանք միամտաբար կամ չարանենգօրէն գործադրելով անոնց հրահանգներն ու ցուցմունքները:

Իշխանութիւնները, որոնք հաշտ աչքով չէին դիտեր այս այլանդակութիւնները, շարունակեցին իրենց աշխատանքները, անշուշտ, բաւական խիստ միջոցառումներ որդեգրելով ըմբոստներուն դէմ, յատկապէս ոստիկանական ուժերու հսկողութեամբ ու հակազդեցութիւններով:

Բնական էր, որ ո՛չ ընդդիմութիւնը եւ ո՛չ ալ «դիմադրութիւն» կոչուած անհետեւութիւնը չէին կրնար դառնալ համաժողովրդային, որովհետեւ հոն կարելի չէր գտնել լուսաւոր որեւէ կէտ, բացի վտանգէ եւ աղէտէ, որոնք առանց այդ ալ սահմանագիծերու վրայ էին ու կը դիտէին ներհայաստանեան խամաճիկութիւնները, սպասելով... յարմար պահուն:

Դժբախտաբար, հակառակ մեր յատենի դիտարկումներուն ու մատնանշումներուն, այդ հպումները նոր ակերտներ պատճառեցին, Ռոպերթ Քոչարեանը, որ նման որոգայթներ սարքելու մեծ «փորձ ու վաստակ» ունի, իր լրկած, յափշտակած ու դիզած հարստութիւններով, նոյնիսկ ոտքի հանեց «անմեղ»ներու ամբողջ բանակներ, առաւելագոյն միջոցներով ապակայունացնելու մթնոլորտը, առանց որ ինք երեւնայ:

Այս առիթով, կրկնելու գնով. «դո՛ւն, հայաստանցի պարկեշտ քաղաքացի, ինչպէ՞ս համաձայնեցար դառնալ Քոչարեանական, երբ՝ դուն եւ քեզի նմաններ, տարիներ նզովեցիք զինք, քննադատելով իր վարած քաղաքականութիւնը, որ միայն դժբախտութիւն բերած էր քեզի ու տասնեակ հազարաւորներու, յետոյ այլ, յանկարծ, լծուեցաք անոր թունաւոր կառքին, որ ի՞նչ, քեզի եւ ուրիշներուն փոխադրելու իր «դրախտ»ը...»

Դեռ աւելին. այս անմարդկային-մարդուկին, ինչո՞ւ մինչեւ հիմա հարց չարուեցաւ, թէ իր պատգամաւորական աթոռը կը մնայ թափուր, բայց, իր զինակիցներու պատգամաւորական կոճակները իր ձեռքին:

Պատասխանը աւելի քան յստակ է, այդուհանդերձ, կը մնայ հարց տալ, թէ բազում ամբաստանութիւններու տակ գտնուող երբեմնի «Ռուպօն» ինչպէս տակաւին կը դեգերի ու կը թափառի Երեւանի մէջ, ազատ-համարձակ, կեղծ եւ արուեստական դատաքննութիւններու... թատերախաղերով:

Ներկայ իշխանութիւնները պարտաւոր են այս մասին լուսաբանել, այլապէս, չի բացառուիր, որ հոն ալ կը տիրէ խորհրդաւորութիւն մը:

Վերադառնալով մեր նիւթին.

Հայաստանը, իր անկախութեան ձեռքբերումէն ի վեր, «ռեկորդ»ային ընդդիմութեան եւ դիմադրութեան շարժեր ունեցաւ, սակայն, անոնցմէ ոչ մէկը կրցաւ արդարացնել իր գոյութիւնը, պաշտպանել իր թէգերը, նպաստել իր կարգախօսներուն, զօրակցիլ իր ժողովուրդին, փրկել իր հայրենակիցները, յուսադրել իւրայինները եւ ընդհանրապէս տէր կանգնիլ իր հետեւորդներուն:

Պատճառները շատ յստակ են, երբ հոն չկան, չեղան այնպիսիներ, որոնք իրօք, իրենց հայրենիքին ու ժողովուրդին տէրն էին, վստահութիւն ներշնչող էին, անբասիր էին, հաւատարիմ, տեսլապաշտ, բարեկարգող, արժանաւոր, մաքրամաքուր, այսինքն՝ ՄԵԾԱԴԻԲ ՀԱՅ ու ՄԵԾԱՄԵԾ ՄԱՐԴ:

Իսկ ամենէն մեծ ողբերգութի՞ւնը.

Փորձուած «աղուէս»ները, իրենց աղետագին եւ աղետավատ շրջաններէն ետք, փոխանակ ծուարուին կամ շարտուին ուր որ պետք է, առօք-փառօք կը փորձեն վերադառնալ նոր կեանք, նոր իշխանութիւն, այն ոչխարներուն կողմէ, որնք տակաւին չհասկցան, որ Հայաստանը ոչ Քոչարեան է, ոչ ալ Սարգսեան, այլ ՀԱՅՏԵՆԻՔ, որուն հետ ոչ ոք խաղալու իրաւունք ունի, մրտտելու, անշքացնելու ու ստուերելու փորձութիւններով:

Այս մտորումներու լոյսին տակ, այսօր ո՞ր է «դիմադրութիւն»ը, այն վահանը, որուն շուքին տակ, ան կրնար ծառայել բոլոր բողոքարկուներուն ու դժգոհողներուն, որոնք գործող իշխանութիւններուն նկատմամբ ունին վերապահութիւններ կամ անվստահութիւններ:

Փշոտ ու հանգուցաւոր հարցերը լուծելու կամ մեղմացնելու համար, դժբախտաբար «դիմադրութիւն» կոչեցեալը ոչ միայն ոչինչ կրցաւ ընել, այլեւ՝ աւելի խորացուց ու կնճռոտեց այս հրատապ թղթածրարին բարեկարգումը, անգամ մը եւս հաստատելով, թէ չէ ու չի կրնար ըլլալ այն ազդու ուժը, որմով ինք կրնայ Հայաստանին բերել «յո յս ու լո յս»:

Ի վերջոյ, ժամանակը չէ՞ նաեւ հարցադրելու, «Պրնք., ձեր «դիմադրութեան» յանկերգով, ի՞նչ բերիք Հայաստանին ու ժողովուրդին, բացի անշարժացնելէ երկիրը եւ անոր կարգուսարքը, նոր անորոշութիւններու մէջ խրելով զանոնք, մանաւանդ՝ երբ բոլորդ ձեռնունայն դուրս եկած էք, իսկ ձեր, այսպէս ըսած, առաջնորդները տարտղնուած ու ցիրուցան են, իրենց խեղճ հետնորդները ձգելով... անտէր-անտիրական»:

Ձեր անկազմակերպ եւ անծրագիր պոռոտագրութիւններով, ինչպէ՞ս պիտի կարենայիք ժողովուրդին ժողովրդակաւանութիւնը կամ սերը շահիլ, որուն մէկ ցայտուն արդիւնքը կը տեսնուի, քիչ մը ամէն տեղ, ցուցարարներու հետզհետէ նօսրացումով ու թիւի նուազումով:

Միթէ պարզ չէ՞, որ ընդդիմութեան պիտակին տակ, դիմադրութիւն խաղալով, կարելի չէ նուաճումներ արձանագրել, երբ յայտնի է, որ ատոնց տակ թաքնուողը, պարզապէս իշխանատենչութիւնն է, առանց յստակ տեսիլքի ու կայուն ծրագրի:

Բնական է, նման խառնաշփոթ իրավիճակով, ոչ երկիր կը ղեկավարուի, ոչ ալ՝ ժողովուրդ, ինչ որ այսօրուան տխուր պատկերն է, իր իշխանական ու քաղաքական, դիմադրական ու ժողովրդական պէկոծումներով:

Տեղի ունեցածը դիմադրութիւն չէր (ու չէ), այնքան ատեն որ «փողոց»ն է խօսողը եւ «փողոց»ն է դաշտը, մինչ այդ բոլորը պետք էր տեղափոխուէր իսկական իր տեղը՝ խորհրդարան, մանաւանդ որ ընդդիմութիւնը հոն ունէր թիւ ու դիրք, սակայն, չկրցաւ շահագործել զանոնք, այլ խափանեց ամէն ինչ, յանուն իր գրոյցական խաղքերուն, մինչեւ որ իր դիմակը պատռուեցաւ:

Անշուշտ, իշխանութիւնը յաղթանակ չարձանագրեց այդ ձախաւերութիւններէն, բայց, անպայման մնաց սներեր, նոյնիսկ երբ բազմաթիւ սայթաքումներ ունեցաւ եւ իր շարքերէն հրաժարողներ եղան:

Աւելին. իշխանութիւնները շարունակեցին իրենց պետական քաղաքականութիւնը ու կառավարական գործընթացը, հոգ չէ թէ որոշ կաղացումներով կամ ակնյայտ թերացումներով, բայց, անպայման նշմարելի իրագործումներով, ոչ միայն ներքին ճակատի, այլեւ՝ արտաքին ճակատներու վրայ:

Անշուշտ, Հայաստան տակաւին ունի բազմաթիւ դիմագրաւելի մարտահրաւերներ, յատկապէս Արցախեան թէ սահմանային բեւեռներուն վրայ, իսկ դիմադրութիւնը ի՞նչ ըրաւ (կամ կ'ընէ), այդ օրակարգերու քննարկման կամ լուծման գծով իր մասնակցութիւնը բերելու, փոխանակ նետուելու արկածախնդրական տիղմերուն մէջ, ահաւոր «փարագիթ»ական արձագանգներով:

Հետաքրքրական է, դիմադրութեան հաւատացող (՞) կամ հետեւող (՞) զանգուածները չտեսան, թէ անոր պատասխանատուներէն շատ-շատեր պատեհապաշտ էին, անկար եւ անուղղայ, իսկ ոմանք ալ՝ մե՛նձ դասալիքներ, ինչպէս Քոչարեանը, Սարգսեանը, Վանեցեանը, Սադաթէլեանը, իսկ իրենցմէ առաջ բազմաթիւներ, որոնք լքեցին ամէն ինչ,

Երբ տեսան թէ՛ նախ ի վիճակի չեն խաղը շարունակելու, ապա՝ իրենց բաժին ինկող «պատտա» չմնաց:

Յամենայն դեպս, ընդդիմութեան կամ դիմադրութեան այս երկար ժամանակաշրջանը վկայ է, որ անիկա ձախողած խաղաթուղթ մըն էր, որմէ պէտք է հրաժարիլ այլեւս ու դիմել ամենէն կարճ ճանապարհին, ժողովրդավարական ընտրանքներուն, խորհրդարանական թէ խաղատիրական շինիչ միջոցներով:

Ասկէ դուրս չի՛ք այլ իրականութիւն, այլապէ՛ս նաւը սկսած է ընկղմիլ, կը մնայ որ ողջմիտ ժողովուրդը արթննայ իրեն պարտադրուած թմբիրէն եւ արթնցնէ... ցնորամիտները:

(Պէլրուիթ)

Պայքար, 17 Յուլիս 2022

ՏԵՍԼԱԿԱՆ

Ռուբէն Յովակիմեան, Սեն Ռաֆայել, 5 Յուլիս 2022

«Բանականութեան իրաւունքը աւելի իմաստալից է քան ուժի իրաւունքը, որ տիրում է ամենուր»:

Ժան Ժուրետտ- ԺՁ. դար:

«յաջողութիւններով»՝ ետին թողնելով աւերակներ եւ հազարաւոր զոհեր, որ մամուլի անբարոյ տեսակը այն հռչակում է որպէս «յաղթանակ», մանաւանդ երբ այն հզօրների մասին է:

Աշխարհը կարծես խենթացել է շուտ է եկել, անելիքն ու արածն իրար են խառնուել: Մի տեսակ սողոմ-գոմորեան վիճակ է տիրում ամենուր: Մարդկային առողջ միտքն ու բանականութիւնը տեղը զիջել են բիրտ ուժին եւ շատերն են, բոլոր մակարդակներում, որ պատրաստ են բռունցք թափահարելով՝ բարձր ձայնով արտայայտուել աւելի ազդեցիկ թուալու համար եւ զուարճանում են իրենց

Թերեւս աւելի գիտունները կարողանում են հասկանալ եւ այդ երեւոյթների տրամաբանութեան հետ հաշտուել, որքան որ այդ երեւոյթները հեռու են համահունչ լինելուց մարդկանց անհրաժեշտ պահանջների եւ տարրական իղձերի հետ: Մեզ նման բազում նուաստների համար նրանք անհասկանալի, անընդունելի եւ ողբալի են:

Ամիսներ տեւող երկրային դժոխքը, որ նմանուելով մեր 44-օրեային, հաստատուեց Ռուքրաինայի տարածքում առանց բարոյական դոյզն հիմքի, իսկ բանականութեան մասին խօսելն աւելորդ է, ուր, տասնէակ հազարից աւելի զոհերի եւ նոյնքան վիրաւորների հետ, կան միլիոնաւոր փախստականներ, իսկ աւերակ քաղաքների եւ գիւղերի քանակը անհամար է: Այդ վիճակի աղբիւրն այն է, որ ի դէմս հզօրների առճակատումին՝ անմեղ փոքրերն են ոտքի տակ մնում, իրենց կացութեանն անտեղեակ կամ անգիտակից, եւ ինչպէս երգել է հայ գուսան Հաւասին՝

«Կռիւ արեցին ձին ու ջորին,

Էշն է մէջ մտել՝ խելքին աշեցէք»:

Փակագծեր բացելով յիշեցնենք, որ երբ Ուկրաինայի բախտախնդիր նախագահը ամպագոռոգոռո հնչեցնում էր, թէ մինչեւ վերջին բնակիչը պիտի պայքարի, նշանակում է, որ ի սկզբանէ, անգիտակցաբար, իր ժողովրդին տանում է կործանման, քանզի յաղթելու հնարաւորութիւն չունի եւ չի կարող ունենալ. այն տեսլական է, անյաջող երագ: Իր հրեական ծագումը եւ ԱՄՆ հրեամէտ լինելու փաստը հաշուի առնելով՝ նա հանրային կոչ արեց արեւմուտքին եւ հրեական սփիւռքին սատար լինել ռուսների դէմ իր պայքարին, ոչ մի թիզ չզիջելու պայմանով, եւ զաւելտալի է այն երեւոյթը, որ ռուսների դէմ պատժամիջոցների հետ մէկտեղ միլիարդաւոր դոլարի մանանան սկսեց տեղալ եւ ոչ ոք չզիտի, թէ այդ գումարները ինչպէս գործածուեցին, քանի որ լուրեր են պտտում, թէ նրանց մի մասը երբեք հասցէատիրոջը չեն հասել: Վաղուց է ասուած, որ դրամը հոտ չունի եւ փաստը առկա է:

Ում համար է գաղտնիք, որ այդ խաժամուծի առանցքը ԱՄՆ-Ռուսիա անիմաստ առճակատումն է, որին իրենց խամաճիկի իրաւունքով մասնակցում են եւրոպական մի քանի երկրներ՝ պատժամիջոցներ յարուցելով ռուսներին, մոռանալով, որ իրենց իսկ տնտեսութիւնը ուղղակի կախման մէջ է այնտեղից մատակարարուող առաջին կարիքի ապրանքների առիթով՝ տարբեր տեսակի նաւթի արտադրանք, գազ, հացահատիկ եւ այլք:

Աւելի հեռուները գնալով, անհնար է հարց չտալ, թէ երբ ստեղծեցին ՆԱՏՕ-ն, ի՞նչն էր նրա երկունքի նպատակը, եթէ ոչ եւրոպական երկրների վրայ Ռուսաստանի ուղիղ ազդեցութեանը հակակշռելը ռազմական տեսակով: Վերջինս պատերազմի հետեւանքները, տասնամեակներ անց դեռ տնտեսապէս լիովին չի թօթափել, սթափուել եւ խորհրդային ապիկար ղեկավարութեան փլուզման պատճառով տնտեսական դժուարին վիճակ է տիրում՝ երկիրը ոտքի հանելու համար, մինչ ԱՄՆ մնացել է հզօր եւ հպարտ, իսկ իր կամքը բոլորին թելադրելու եւ գերիշխելու ցանկութիւնը միշտ վառ:

Նոյնն է ռուսական կողմի համար:

Վստահ եմ, որ շատերն են հասկանում այս սրտաճնլիկ մարդկային ցուցադրումները, որ շարունակութիւնն են անցելում նոյն նպատակով եւ դերակատարով եղած քայլերը, որ իրենց ետին աւերակներ թողին հազարաւոր մարդկային զոհերով. յիշենք միայն Աֆղանստանն ու Վիետնամը, Իրաքը, Սիրիան, Չեխիան եւ Լեհաստանը՝ զանց չառնելով երկար ցանկը, եւ նողկալին այն է, որ այդ արշաւանքներին, որեւէ ձեւով, ինչպէս այսօր, մասնակից են՝ թուրքերը, որպէս ՆԱՏՕ-ի անբաժան անդամ եւ այդ իսկ պատճառով էր, որ 44-օրեայ մեր դժոխային օրերին Բաքուի բորենիների կողքին՝ ռազմական խորհրդատուի առաքելութեամբ, ներկայ էին հրեական բանակի եւ այդ կազմակերպութեան սպաները, իսկ ռուսները ձեւացնում էին անտեղեակ լինել: Ո՞ր էին այսօրուայ վայնասունի հեղինակները, հաւկուր էին՝ բան չէին տեսնում եւ նոյնն էր ռուսների պարագան, իսկ ոռնացող նոյն Ձելինսկին արգելուած սպիտակ ֆոսֆոր էր մատակարարում մեր զլխին թափելու:

Որո՞նք են երեւոյթները գնահատելու չափանիշները, ո՞ւր են պատշաճութեան սահմանները, ի՞նչ են գիտակից լինելու տարրերը, երբ էրդողանը տասնեակներով ԱԹՍ է տալիս Կիւեին, յայտարարում է Ղրիմի թուրքական լինելը, սատարում է Ջելինսկուն եւ հրաւիրում երկու կողմերին Ստամբուլում խորհրդակցելու հաշտութեան պայմանների մասին՝ ներկայանալով որպէս միջնորդ: Ոտնաթաթով եւ ոչ գլխով մտածող քաղաքական գործող ղեկավարներ ծափահարում են եւ հաւատում: Նոյն անձինք մերժելով ռուսական նաւթի ներմուծումը, այն գնում են հնդիկներից՝ առանց հասկանալու, որ այն նոյն ռուսականն է, միայն թէ աւելի թանկ: Ողբալի է, թէ ո՞ւմ ձեռքին է երկրների դէկը: Չեմ կարծում, որ նրանք տխմար են, բայց աներկբայ է, որ ժամանակ չունեն մտածելու եւ ստիպուած են ենթարկուել՝ ինչ որ տեղից եկած հրամանի:

Մեզ մնում է մի բան սերտել, որ ոչ մէկ կողմից մենք չենք կարող օգնութիւն սպասել եւ միակ յոյսը մեզ վրայ դնելով է, որ պիտի կարողանանք պաշտպանուել ներքին քայքայիչ տարաձայնութիւնները վերացնելով:

Բայց ինչպէ՞ս, ի՞նչ միջոցներով:

ՆԱՏՕ-ի կամ ռուսների կողմից սպասելիքները տեսլական են եւ կարող են մեզ հասնել միայն, եթէ իրենք շահաւոր են: Այլ կերպ Բաքուին եւ Անկարային հրամցրած օժանդակութիւնները ի՞նչ նպատակի են:

Հասկացողներին բարի ունկնդրում:

ՄԵՐ ՈՒՂԻՆ

Բարի Լոյս
Երբ գաղափարական պայքարն ու քաղաքական բանավեճը կը զոհաբերուին...
ՓՈՂՈՑԱՅԻՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ
Նազարէթ Պէրպէրեան
15 Յուլիս 2022

Ահագանգը շատոնց կը հնչէ, բայց լսողը ո՞վ է, լուրջի առնողը ո՞ւր է...
Շատեր զգուշացուցին, նոյնիսկ ազդարարողներ եղան, որ հնարաւոր չէ փոխադարձ անձնական անուանարկումներով, նախատական վերագրումներով եւ, մանաւա՛նդ, փողոցային լուտանքներով ժողովուրդ առաջնորդել, քաղաքական ուղի հարթել:

Սակայն քաղաքացիական հասարակութեանց եւ ժողովրդավարական երկիրներու շարքին դասուելու յաւակնութեամբ լեզու առած նորելուկ փանջունիներ չուզեցին հասկնալ, այլեւ չեն ուզեր ընդունիլ, որ առանց համապատասխան ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՅԹԻ՝ կարելի չէ ՓՈՂՈՑ ԻԶՆՈՂ ԺՈՂՈՎՈՒԴԴՔԷՆ հայրենակերտ ու պետականակերտ ՈՒԺ յառաջ բերել, թափ հաւաքել եւ համակողմանի զարգացման ՈՒՂԻ ՀԱՐԹԵԼ:

Արդէն անհեթեթ եւ անարդարանալի բեւեռացման արքանին մէջ ՊԱՏԱՆԴ ինկած ենք ազգովին՝ ժողովուրդով, քաղաքական կառոյցներով եւ պետական կռուաններով:

Իսկ աւելի ահաւորը՝ փաստի սով մատնող հայիոյանքը այնքան համատարած, համայնակուլ ու հեղձուցիչ դարձած է, որ արդէն սպառնալիքի եւ ահաբեկումի սեւ ասպետներու ցուցադրած... սուրբերով ու տասնոցներով կատարեալ արշակաւանի մը վերածուած է Հայաշխարհը՝ քաղաքամայր Երեւանէն մինչեւ Սփիւռքի ամենէն ծայրամասային ու լքուած անկիւնը:

Այլեւս ինչո՞ւ զարմանալ կամ հարց տալ՝ հարց տալու սիրոյն, թէ Ֆրանսայի մէջ, օրինակ, ինչո՞ւ հայը ինքն իրեն իրաւունք կու տայ օր ցերեկով եւ յաչս արար աշխարհին ՎԱՐԿԱԲԵԿԵԼՈՒ Հայաստանի պետական ներկայացուցիչները՝ իմա՝ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, իսկ փոխադարձաբար՝ Հայաստան մուտքի սահմանապահ հայ ոստիկանը ի՞նչ իրաւունքով ԿԸ ԲՈՒՆԱԳՐԱԻԷ եւ կը պղծէ ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԺԱՄԱՆՈՂ ՀԱՅՈՒՆ հայաստանեան անձնագիրը:

Մթափեցէք այլեւս. ԻՆՉ ՈՐ ՑԱՆԵՍ, ԱՅՆ ԿԸ ՀՆՁԵՍ...

Վերջին հաշուով՝ ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՓՈՂՈՑը քաղաքակրթական եւ քաղաքացիական զարգացման ԱՆՍՊԱՌ ու ԱՆԿԱՇԱՌ ՈՒԺ է, երբ կը ներշնչուի ու կառաջնորդուի Ազգի ու Հայրենիքի, Ժողովուրդի ու Պետականութեան ԴԱՐԱԻՈՐ ԵՐԹՈՎ նուաճուած, այլեւ ծաղկած ու ինքնամաքրուած ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՅԹՈՎ:

Հայաստանն ու Հայութիւնը արդար եւ օրինաւոր ԺԱՌԱՆԳՈՐԴՆ ԵՆ ազգակերտման ու պետականակերտման ՀԱՅՈՑ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՈՒԺԻ ԱԻԱՆԴԻՆ:

Փողոցին մէջ խեղդամահ չի կրնար ըլլալ սերունդէ սերունդ փոխանցուած ԱԻԱՆԴը:

Շահագործող ցեցերու փողոցային տիղմէն հեռու պահենք ԱՆՓՈԽԱՐԻՆԵԼԻՆ:

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՀԵՏ

Շահարկումներ

Ռուբէն Յովակիմեան, Սեն-Ռաֆայել, 15 Յունիս 2022

«Ղժբախտ է այն ազգը եւ ղժբախտ կը մնայ, որ օտարի կարօտ կը լինի: Ոչ ոք իր հոգու համար մեզ չի օգնի. նա պէտք է տասը բան առնէ մեզանից, որ մի բան տայ»: Բաֆֆի

Համաշխարհայնացումի արշաւը կամայ թէ ակամայ հսկայական փոփոխութիւններ ստեղծեց երկրների, ժողովուրդների կենցաղի, ապրելակերպի, քաղաքական գաղափարախօսութեան, բարոյական եւ մշակոյթի ոլորտի, արդիւնաբերութեան եւ անձի հոգեբանութեան վրայ: Արմատանում է այն տհաճ տպաւորութիւնը, թէ հաւաքական սոցիալութիւնը, պարզամիտ տխմարութիւնը դառնում

են տիրակալ ամենուրեք: Ինքնուրոյն լինելը, որ անհատականութեան նշան էր, անյայտացել է. քաղաքներ, շէնքեր, մարդիկ եւ խմբեր ամէն տեսակով նմանում են իրար թէ՛ տեսքով, թէ՛ հոգեբանութեամբ ու կեցուածքով, անշուշտ բացառութիւնները յարգելի են:

Այս ձախողումներից անմաս չի մնացել մեր աւետեաց երկիրը, ո՛ր նոյն երեւոյթները տեղական երանգներով դառնում են յաճախ աննպատակ եւ անընդունելի, մեր առջեւ եղած մարտահրաւերներին դիմակայելու դժուար պայմանների համեմատ: Իրաւ է, որ չհասկացանք մեր ճաշակով եւ մեր պահանջների համեմատ նոր երկիր կառուցելու այն ճակատագրական պահը, որ մեզ էր տրամադրուած 90-ականներին, նոյնիսկ անգնահատելի գոհերի գնով ձեռք բերուած յաղթանակը աւելի զօրացրեց թշնամուն մեզ հասցնելով 44-օրեայ դժոխքին:

Պարզ է, որ երեւոյթը նաւթ չունենալը չէր, այլ առողջ բանականութեան բացակայութիւնը եւ սնափառութեան եւ աչառու լինելու ախտը, որ համակել էր մեր ենթադրեալ քաղաքական այրերին, որ երեք տասնամեակ կուրօրէն բաժակաճառի նմանուող ելոյթներով, ոչ մէկ որեւէ լուրջ ներդրում արեցին, թէ՛ տնտեսական, թէ՛ բարոյական քաղաքականութեան, թէ՛ դիւանագիտութեան ոլորտում, այլ մեծ յաջողութեամբ աւերեցին այն ժառանգութիւնը, որ գրաւել էին՝ ստեղծելով այն թերաճ հասարակութիւնը, որ ունենք այսօր, առաջին հերթին դնչկալ դնելով եղած մտաւորականութեան բերանին, նրան հրելով դէպի լուսանցքային տարածք, ոմանց կաշառելով, միւսներին լռեցնելով: Յաւօք այդ արատը դարձել էր ապրելակերպ:

Հնարաւոր էր, կամ կարող էինք անկախութիւն հռչակած երկրում՝ նոր լուրջ հիմքերի վրայ դրուած համակարգ կերտել, ինչպէս արեցին Իսրայէլը եւ Մինգապուրը, որոնց օրինակը առկայ էր: ԱՅՈ, ի նկատի ունենալով հասարակութեան մէջ տիրող նուկիրումը եւ զոհուելու պատրաստակամութիւնը յանուն հայրենիքի, որին յաջորդեց աղետալի արտագաղթը՝ յայտնի են նրա պատճառներն ու հետեւանքները: Իրաւ է նաեւ, որ հեշտ է առանց որեւէ պատասխանատուութեան քննարկել եւ վերլուծել անցեալի սխալները, բայց կան, որ աններելի են հաւաքական բանականութեան բացակայութեամբ եւ գաղտնիք չէ, որ պաշտօն էին ստանում պատահական կամ ընտանիքի ապիկար անդամներ, որոնք փայլուն ձեւով սատարեցին արդիւնաբերութեան ոչնչացմանը:

Ինչո՞վ է տարբեր արդի վիճակը անցեալից:

Իմաստով մեծ չէ տարբերութիւնը, միայն դէմքերն են այլազան, մինչ ապիկարութեան աստիճանն է բարձրացել, բայց նոյն ուժգնութեամբ իրար յօշոտելով փորձում են երկիրը փրկել, բայց անյայտ է, թէ ումի՞ց եւ ինչպէ՞ս, առանց հասկանալու, որ երկիրը ա յո փրկիչներից փրկուելու ստոյգ կարիք ունի: Յաւալի է, որ բնակչութեան ճնշող մասը, մտաւորականութիւնը ներառեալ, իր վրդովմունքը լրութեամբ է յայտնում՝ լքելով ընտրութիւնները, այլ նոր լուծում դեռ չի գտնուած, իսկ սուտ ու կեղծ կաշառուած փողոց փակողները այն աստիճան վստահութիւն են ձեռք բերել, լկտիութեան եւ լրբութեան հետ մէկտեղ, որ հայրենաբնակների մեծամասնութեանը թուրք անուան տակ փողոցում ալեհերների են ծեծում այլախոհ լինելու պատրուակով, իրենք իրենց երկրի ուղղամիտ, արժանի օրինական տէրը համարելով: Ողբամ քեզ, երկիր, որ նման արկածախնդիրներ, երբեմն ուսեալ եւ տիտղոսաւոր, դեռ չեն հասկացել, թէ որեւէ երկրի ընտրուած ղեկավարը, բոլորի եւ ոչ իրեն քուէարկողների ներկայացուցիչն է եւ պարտադիր յարգանքի արժանի:

Թերեւս տեղին է նշել, որ բարձրագոյն պաշտօն եւ աթոռ զբաղեցնող անձը՝ իր դիրքին համեմատ կեցուածք եւ բառապաշար պէտք է ունենայ: Մուրճը ձեռքին եւ «բոլորին պիտի կզեցնենք» բառերով ամբիոն ելնելը վարչապետի կողմից վայել եւ իրաւացի չէր, որի դիմաց հակադիրները աւելի հեռու գնալով ամէն տեսակի պիղծ ու անշնորհք բացականչութիւններով փողոց են փակում եւ եթէ այդ ամպագոռոգո կոչերին հաւատանք, արդէն մի քանի անգամ ազատուած Շուշին ու Հաղարկոյթը պիտի մեր ձեռքին լինէին: Միեւնոյն ժամանակ փողոցային մակարդակի վեճերի ու ծեծկոտուքի հարթակ դարձնել ԱԺ-ի տարածքը նոյնքան անընդունելի եւ անպատկառ է, իսկ պատգամաւորների բացակայութիւնը նիստերից՝ խափանարարութեան համագօր, ոչ մէկ արդարացում ունի:

Ինչ որ կարելու մի բան(եր) սխալ է մեր երկրում եւ միթէ այդ չէր պատճառը, որ ունեցանք դժոխային 44 օրը, որ աննախադէպ չէր եւ ամէն անգամ, երբ թշնամին փորձ էր անում ներխուժել եւ արժանի հակահարուած ստանալով հեռանում՝ անմիջապէս համալրում էր իր զինանոցը, իսկ մերոնք՝ նոյն քայլերին դիմելու փոխարէն հաւասարակշռութեան միտումով, ապարանքներ էին կառուցում եւ այսօր փնտրում, թէ ո՞վ է պարտութեան եւ հսկայական կորուստների պատասխանատուն եւ չեն համարձակում ընդունել, որ բոլորը մեղսակից են:

Ի՞նչ յոյս ունէին նուաստ պետական այրերը, երբ հնարաւորութիւնը կար նախկին N447 գործարանը, որ անուանի էր եւ ճանաչուած նախկին կարգերի օրերին, աւերակի վերածեցին, փոխանակ առիթից օգտուելով ռազմական արդիւնաբերութիւն զարգացնել՝ Իսրայէլին նմանուելով, որ արտադրում եւ նորագոյն բարձր որակի զէնքեր է մատակարարում ամբողջ աշխարհին եւ ինչո՞ւ հնարաւոր չէր գործակցել նրանց հետ եւ Սփիւռքում ապրող մասնագէտներ հրաւիրելու փոխարէն՝ երկրում եղածներին ենթարկել արտագաղթի՝ գլխատելով գիտական հիմնական ներուժը:

Ներքին համոզմունք ունեմ, որ մեր երիտասարդների ստեղծագործական ունակութիւնները այնքան լայն են, որ պէտք եղած պայմանները ապահովելու դէպքում կարող են հրաշքներ գործել: Առիթը ունեցայ լսել հայազգի նոբելեան մրցանակի դափնեկիր կենսաբան Արտեմ Փութափութեանի դրական գնահատականը Երեւանի Թումո դպրոցի աշակերտութեան մասին, որ հայի կերպարը միայն փողոցի ցոյցերին անվայել կեցուածքով աղմկելը չէ: Բազում են, որ խոնարհաբար իրենց վիճակին յարմարուելով քարշ են գալիս, իսկ եթէ նրանց սատարելու միջոցներ ստեղծուեն ուսանելու հայրենի եւ բոլոր օտար նշանաւոր բարձրագոյն համալսարաններում՝ տունդարձի պայմանով, կարճ ժամկետում կարող ենք ունենալ մասնագէտների բոյլ շատ կարելու ոլորտներում: Այս կարող է լինել մեր երկրի ապագայի յաջողութեան գրաւականներից մէկը:

ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԸՆԴԴԻՄՈՒԹԵԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԷՈՐԳ ԹՈՐՈՅԵԱՆ

Աւելի քան մէկուկէս ամիս տեւած բողոքի հանրահաւաքներէ եւ երթերէ ետք, շուրջ տասը օր առաջ՝ Յունիս 15ին, Իշխան Սաղաթէլեան յայտարարեց, թէ խորհրդարանական ընդդիմութեան բողոքի հաւաքներն ու անհնազանդութեան գործողութիւնները կը դադրեցուին եւ խորհրդարանական ընդդիմութիւնը պիտի անցնի ցանցային

անհնազանդութեան եւ պայքարի: Ան չմանրամասնեց ցանցային պայքարի մանրամասնութիւնները:

Բողոքի այս գործողութիւնները, որոնց ազդանշան տրուած էր Ապրիլ 23ի դէպի Ծիծեռնակաբերդ ջահերթով, ապա Մայիս 1ին կատարուած ամենամեծ հաւաքով, որուն մասնակիցներուն թիւը գնահատուած էր մօտաւորապէս 13,000 հոգիով, «Դիմադրութիւն եւ փրկենք Արցախը» նշանախօսքին տակ, ժողովրդային ընդունելութիւն չգտան: Բողոքը առաջնորդող քաղաքական այս ուժերը, որոնք հիմնականին մէջ կառավարած էին երկիրը քսանամեակ մը (1998-2018), վերջին չորս տարին ամէն առիթ փորձեցին շահարկել կացութիւնը, պահանջելով իշխանութիւններու հրաժարականը եւ իշխանութեան յանձնումը իրենց: Անցեալ տարի Յունիսին կայացած արտահերթ ընտրութիւններուն անոնք չյաջողեցան կազմել մեծամասնութիւն եւ խորհրդարան մուտք գործեցին իբրեւ փոքրամասնութիւն:

Խորհրդարանական ընդդիմութեան բողոքի այս գործողութիւնները եկան ապացուցելու, որ անիկա ժողովրդական լայն յենարան չունի: Հակառակ լրատուամիջոցներու կողմէ այս հաւաքներն ու անհնազանդութեան դէպքերը անդադար լուսաբանելու իրողութեան, մասնակիցներուն թիւը օր ըստ օրէ անկում արձանագրեց եւ ցոյցերու կազմակերպիչներուն «յաղթանակը մօտ է» խոստումը հիասթափութիւն յառաջացուց եւ առաջին օրերու թափը սկսաւ նահանջել եւ վերջին օրերուն մասնակիցներուն թիւը միայն քանի մը հազար էր արդէն:

Միւս կողմէ, իշխանութիւնները, որոնք առաջին օրերուն կատարեալ լռութիւն կը պահէին, սպասելով հաւաքներու ընթացքին, արդէն երկու շաբաթ ետք ինքնավստահ կը թուէին ըլլալ, որ խորհրդարանական ընդդիմութեան իշխանափոխութեան այս պահանջ-բողոքները արդէն ձախողած են: Հակառակ այս իրողութեան, անոնք ոչ մէկ կտրուկ քայլի դիմեցին հաւաքները ցրելու կամ խոչընդոտելու: Աւելին, հաւանաբար տեսնելով հետզհետէ նօսրացող հանրահաւաքները, անոնք ձգեցին, որ այս շարժումը ինզիսք սպառէ:

Ինչո՞ւ ժողովուրդը չընդառաջեց այս շարժումին՝ Հայաստանն ու Արցախը փրկելու ահազանգային կոչերուն:

Ա. Ինչպէս նշուեցաւ, վերջին չորս տարիներուն այս ընդդիմութիւնը ամէն առիթ շահարկեց իշխանութեան հասնելու:

Բ. Վերջին մէկ տարին, որպէս խորհրդարանական խմբակցութիւններ, անոնք դրական եւ շինիչ գործունէութիւն չցուցաբերեցին:

Գ. Անցնող չորս տարիներուն, անոնք չընդունեցին վերջին քսան տարիներու իրենց յանցաւոր գործունէութիւնը: Բազմաթիւ վերլուծաբաններու կարծիքով քսան տարիներու կառավարման հետեւանք էր 44օրեայ պատերազմի աղէտալի պարտութիւնը:

Դ. Վերջին չորս տարիներուն եւ մասնաւորաբար անցնող մէկ տարուան ընթացքին, այս ընդդիմութիւնը չցուցաբերեց քաղաքական կամք, անցեալի անաչառ գնահատականը կատարելու, ընդունելու իր սխալները երկիրի կառավարման մէջ, եւ համագործակցելու ներկայ իշխանութիւններուն հետ, անցեալի ախտերը (կաշառակերութիւն, թաւան, փտածութիւն եւայլն) վերացնելու:

Ե. Հանրահաւաքներու ընթացքին բեմէն հնչող հակասական յայտարարութիւնները, որոնք ամբոխավարական էին, հաւատք չներշնչեցին ժողովուրդին միանալու իրենց:

Զ. Բողոքի հանրահաւաքները սկսելէ կարճ ատեն մը ետք ակներեւ դարձաւ, որ ընդդիմութեան շարքերուն մէջ կան տարակարծութիւններ, որուն դրսեւորումը ի յայտ եկաւ Յունիս 21ին, երբ «Պատիւ Ունեմ» խմբակցութեան ղեկավար Արթուր Վանեցեան յայտարարեց, թէ կը հրաժարի երեսփոխանական իր լիազօրութենէն:

Պէտք է նշել, որ գործող իշխանութիւններու թէ՛ ներքին եւ թէ՛ արտաքին քիչ մը երկչոտ ու երբեմն հարցականներով լեցուն քաղաքականութիւնը բաւականին հիասթափութիւն յառաջացուցած է նոյնիսկ անոնց ընտրագանգուածին մօտ: Բայց այս իրականութիւնը բաւարար պատճառ չեղաւ, որ իշխանութիւններէն դժգոհ գանգուածը միահամուռ միանայ այս ցոյց-բողոքի ելոյթներուն:

45օրեայ բողոքի երթերուն ամենէն աւելի քննադատութեան թիրախ դարձաւ Հայաստանի Հանրապետութեան ոստիկանութիւնը, հակառակ այն իրողութեան, որ ոստիկանները ամբողջ այս գործողութիւններու ընթացքին ոչ մէկ անգամ վահաններով, մահակներով, ջրցան մեքենաներով կամ արցունքաբեր կազերով չխանգարեցին ցուցարարներուն կամ երթի մասնակիցներուն, նոյնիսկ այն պարագաներուն երբ յատկապէս իրենք թիրախ դարձան ցոյցերուն մասնակիցներուն կողմէ: Իսկ եթէ պատահեցան կոշտ կամ բիրտ միջամտութիւններ կամ ձերբակալութիւններ, այդ մէկը կարելի չէ տարածել ամբողջ

ուստիկանութեան վրայ: Յոյցի կազմակերպիչները, մասնակիցներն ու անոնց քարոզչամեքենաները պահ մը մոռցան, կամ այդպէս ձեւացուցին, որ ուստիկանները երկիրի օրինականութեան պաշտպաններն են եւ ոչ թէ միմիայն իրենց անվտանգութեան ծառայողները:

Արդար էր նաեւ քաղաքական կարգ մը վերլուծաբաններու այն հարցադրումը, թէ ո՞ր են Երեւանի 200,000է աւելի քուէարկողները, որոնք մէկ տարի առաջ կայացած երեսփոխանական ընտրութիւններուն իրենց քուէն տուած էին ընդդիմութեան: Եթէ այդ քուէարկողներուն միայն տասը առ հարիւրը մասնակցէր, ապա հանրահաւաքներն ու երթերը շատ աւելի բազմամարդ պիտի ըլլային:

Այս շարժումը, եթէ մէկ կողմէ իշխանութիւններուն համար զսպող գործօն էր՝ Արցախի հարցով բանակցութիւններուն աւելի կոշտ դիրքորոշում որդեգրելու, ապա միջազգային հետեւորդներու մօտ կրնայ հակառակ արդիւնքը տալ, այն տպաւորութիւնը ձգելով, որ Հայաստանի ժողովուրդը Արցախի փրկութեամբ մտահոգուած չէ:

Մէկ տարի առաջ խորհրդարանական ընտրութիւններուն պարտութիւն կրած եւ խորհրդարանի բեմէն յաճախ փողոց վերադառնալու եւ փողոցային պայքար մղելու սպառնալիքը հնչեցուցած խորհրդարանական ընդդիմութիւնը փողոցային պայքարէն ալ պարտուած դուրս ելաւ եւ իբրեւ քաղաքական ուժ իրողապէս յայտնուած է փակուղիի մէջ:

Արցախեան վերջին պատերազմէն, անցնող տարուան խորհրդարանական ընտրութիւններէն եւ վերջապէս այս ցոյցերու ընթացքին եւ անկէ ետք, քաղաքական վերլուծաբաններ անհրաժեշտ կը նկատեն այլընտրանքային նոր ուժի մը ձեւաւորումը:

Ժողովրդային այն զանգուածը, որ բաւական պատկառելի թիւ կը կազմէ եւ դժգոհ է թէ՛ իշխանութիւններէն եւ թէ խորհրդարանական ընդդիմութենէն, այդ պահանջը կը զգայ:

Կը մնայ, որ քաղաքական նոր դէմքեր, ազգային-գաղափարական նոր ծրագիրով մը հանդէս գան որպէս երրորդ ուժ, որ իբրեւ արտախորհրդարանական ընդդիմութիւն ունենայ շինիչ գործունէութիւն եւ զսպող հանգամանք դառնալով՝ խթանէ իշխանութիւններուն ճիշդ գործունէութեամբ զբաղիլ: Այդ ուժը ժամանակ մը յետոյ կրնայ ոչ միայն դառնալ խորհրդարանական խմբակցութիւն, այլեւ գործող իշխանութիւն:

Այլ խօսքով Հայաստանի մէջ այլընտրանքային ընդդիմութեան կազմաւորումը պահանջք է եւ անհրաժեշտութիւն:

23/6/2022

ԳՐԱԿԱՆ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ

ՓՈՒՆՋ ՄԸ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆԷՆ

ԼՈՅՄԻԴ ՆՄԱՆ

Լուսաբացիդ եմ ծնրադիր որ լոկ լոյսով արբշիռ մնամ,

Ընպեն լոյսդ արեգական ու միշտ մնամ լուսածարաւ...

Լոյսդ մնա՛յ աղբիւր կենաց սիրոյ, գութի, իմաստութեան,

Լոյսիդ նման ես տարածուիմ, հոգիներուն բնակիչ

դառնամ...

Լոյսիդ նման անպարագիծ, ոչ մէկ բանով կաղապարուիմ,
Լոյսիդ նման ես բաշխուիմ ու դեռ մնամ անծայրածիր...

Լոյսիդ նման չսակարկեմ շողերս բորբ, Արարչածին,
Լոյսիդ նման չկաշառուիմ տենդ ու տենչով սին հաշիւի...

Լոյսիդ նման պայծառանամ ստուերներուն խաւարածին,
Բերկրանքն զգամ շողակաթիդ ու քեզ պաշտեմ Երանելիդ:
29/5/2017

.....

ԸՂՁԱՆՔՍ

Հոգիները լուռ, անբառ, հայեացքով լոկ զգային,

Ծիածանով սիրավառ կամարուէին ցնծագին...

Վերքերը երգ դառնային ու հնչէին սիրավա՛ռ,

Տառապանքին ըլլային բալասա՛ն, դեղ ու դարմա՛ն...

Ցաւերը վե՛ր ելլէին, դառնային ամպ խտացեալ,

Անձրեւէին շի՛թ առ շի՛թ, զերթ օրհնութի՛ւն, մանանա՛ ...

Մարդը մարդուն լոկ ընկեր ու սրտակից մը ըլլար,

Տանջանքը սոսկ թող կիսուէ՛ր, խնդութիւնը շատանա՛ր...

Բարիքները բնութեան թող հաւասա՛ր տրուէին,

Զերթ ճաճանչներն արեւին քացրահաբո՛յր, խնդագի՛ն...

Թող ամէն մարդ իր ափերն երկնցընէր աստղերուն,

Շողեր քաղեր անոնցմէ, գիշերուան մէջ սիրալո՛յս:

Աշխարհ դառնար բուրաստա՛ն, ծաղիկներով հոտեան,

Մարդն արբենար անոնցմով ու կարօտո՛վ միշտ մնար..

8/6/2022

.....

ԶՐՈՅՑ ԻՆՔՍ ԻՆՁ ՀԵՏ

Միամիտ սիրտս շատ հաւատաց մարդկանց խօսքին ստապատիւր,

Բացաւ բաժակն անոր անեղծ, բաշխեց գինին իր մաքրաջինջ...

Երբ խմեցին ու կշտացան, մոռցան թասը մատուցողին,

Նոյնիսկ բարեւն իրենց զլացան, անշնորհակալ անցան-գացին...

Միրտս երբեք քէն չպահեց, իր բաժակը զուլալ պահեց,

Իրենք եղան նեղացողը, չհասկցաւ սիրտս անմեղ...

Մնաց ազնիւ, գթաց, ներեց, նոյնը մնաց, միշտ լուսաշէն,

Ուր տեղ չկար խաւար դիւին, լոյսով էր ան պայծառաշէն...

Ու հասկցաւ որ լոյսն անմահ որով օծեր էր ներսիդին

Ուրախութիւն էր անսահման ու բերկրանքի բուն բանալին:

Երանի չէ՞ր տալ, նուիրել, ոչի՛նչ, ոչի՛նչ ակնկալել,

Արեգական նման բարի, լոյս տարածել ամէնուրեք:

11/6/2022

.....

ՄԱՅՐԱՄՈՒՏԻՄ ՃԱՃԱՆՉՆԵՐ

Մայրամուտիս բորբ ճաճանչնե՛ր,

Ծիրանագէ՛ղ հուրհրբատէք

Բիւր բիւր խոհե՛ր ու տաք յոյգե՛ր

Հորիզոնին դեռ լուսեղէն...

Գգուե՛ք հոգիս իմաստութեամբ,

Ձեր շողերուն կրակներով,

Արեւանա՛մ վերջին անգամ

Եւ մատուցուի՛մ սիրագորով...

Հորիզոնին ճաճանչագէղ,

Յամենա՛մ դեռ շառայլներով,

Որոնց բոցը ձեզ պարուրէ

Երազներով միշտ հոգեթով...

Թէ մեկնիլ կայ, այսպէ՛ս մեկնիմ,

Թողելով լոկ լուսէ տեսիլք,

Անմահ երազը նո՛ր վաղուան,

Լուսաբացին առաւօտեան...

6/6/2022

.....

ԲՈՅՐ ՄԸ ԾԱՂԻԿ

Ժամանակի լուռ հոսքին մէջ,
Բո՛յր մը ծաղիկ գարնանահեւ
Տարա՛ւ, տարա՛ւ զիս ոսկեման
Ափերը իմ լոյս մանկութեան...

Ու զարթնեցին նոր թարմութեամբ
Դաշտ ու պարտէզ գեղածիծա՛ղ,
Որոնց գիրկին մէջ հետքը կայ
Խենդ յոյզերուս վարդաշուշան...

Արձագանգը դեռ կը հեւայ
Ծիծաղներուս լուսակարկա՛ջ,
Զուլալ, մաքուր, անապական,
Ինչպէս գետը յորդահոսան...

Արեգական հետ խա՛ղս կայ,
Ամպիկներուն երկնաթափառ
Եւ հեքիա՛թը երազավառ,
Որուն ցոլքը դեռ չմեռաւ...

Աստղիկներու մրմունջը կայ,
Որ կ'օրրէր իմ քունս խաղաղ

Եւ կը թուէր թէ ամէն աստղ

Պատում մ'ունէր ինծի համար...

Բո՛յր մը ծաղիկ, շո՛ղ մը եթեր

Համակ աշխարհ մը կը բերէ,

Ա՛յն որ գնաց անվերադարձ

Բայց հոգւոյս մէջ կ'ապրի անմար:

.....

ԿԵԱՆՔԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ

Կ'ուզեմ ըմպել դեռ անյագուրդ

Շողն արեւին ու աստեղաց,

Բոյր ու թոյրերն ծաղիկներուն,

Մընալ անոնց ես սիրահար...

Կ'ուզեմ գրկել երկինքն անհուն,

Պարագրկել աշխարհն համակ,

Ողջագուրել մարդը յոգնած,

Մընալ յոյսով, լոյսով խնդուն...

Կ'ուզեմ դեռ տալ միտքս, հոգիս

Ու բաշխուիլ բջի՛ջ-բջի՛ջ,

Ինչ որ ունիմ ու չունիմ ալ,

Մընալ յաւէտ դեռ պարտական...

Կ'ուզեմ ծծել նեկտարն կեանքի,

Թիթեռին պէս ծաղի՛կ-ծաղի՛կ,

Թող հոսի ան երակներուս,

Մընամ անով կենսահամբոյր...

Ու թող աւարտ մը չունենայ

Կեանքի խորհուրդն այս հիասքանչ,

Զայն պեղեմ քո՛ւն թէ արթմնի՛,

Մնամ անով ընդմիշտ արբշի՛ռ:

13/6/2022

.....

ԵՐԿԻՐ ԱՆԳԻՆ

Ու թե՛ լ առ թե՛ լ, հիւլէ՛ - հիւլէ՛

Ես-ս նուաստ բայց լուսահեւ

Շաղախեցի քու հողիդ հետ

Քու սրբալոյս միւռոնիդ հետ...

Քու դարերուդ արարչահեւ

Վսեմաշուք լերանդ հետ

Քու վերքերուդ, երգերուդ հետ

Ազատաբաղձ ոգիիդ հետ...

Ես-ս նուաստ տակաւ շատցաւ,

Ճառագայթեց, վեր խոյացաւ

Ու ճախրանքով երկնասլաց

Երկնեց տողեր լուսածարաւ...

Քու մուսադ էր որ այցելեց,

Բորբ սերդ էր որ ներշնչեց,

Գրչիս խոնարհ տուաւ թելեր

Որ երկինքը ես համբուրեմ...

Բայց թէ խզեմ թելերս բիւր

Որք կապեն զիս արմատներուդ,

Կ'անէանամ ես անարմատ,

Արմատախիլ բոյսին նման...

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՊՐԻՍՏԱԿԷՍ

ՄԱՐԴԸ ՈՐ ԾԱՌ ԶԷՐ ՏՆԿԵՐ

Մարուշ Երամեան

Որովհետեւ ամէն անգամ որ ծառ տնկեր, ստիպուած կ'ըլլար լքելու իր տունն ու տեղը. իր տնկած ծառերուն շուքն ու պտուղը ուրիշներ կը վայելէին ... որովհետեւ կ'ապրէր Թուրքիոյ տարածքին:

«Թուրքերը, իրենք զիրենք ճանչնալու համար, պարտաւոր են Օշական թարգմանել» կամ «Պարտաւոր են Օշական թարգմանել, կէս դար ետքը, ճանչնալու համար իրենց վաւերական կերպարանքը» գրած է Յակոբ Օշական իր

«Համապատկեր»ի 10-րդ հատորին մէջ:

«Օշականի վեպին մէջ թուրքը եթէ ո՛չ նոր, գէթ քիչերու ծանօթ ցեղի մը կը պատկանի: Եւրոպան անկէ ոչինչ զիտէ: ... Օշականի բոլոր թուրքերը հիմնովին գերծ են ռոմանթիզմէ, վասնզի թուրքը ինքնին դեռ այդ վիճակին անընդունակ անատունն է» կ'ըսէ Հայր Տաճատ Եարտմեան:

Թերեւս Յակոբ Օշական միակ հայն էր, որ իրապէ՛ս ծանօթ էր թուրքի կերպարին՝ նախնական, ծայրայեղօրէն բնագոյային եւ արեան ծարաւ:

Այսօր մենք, որպէս երկիր թէ սփիւռք, նոյնքան չենք ճանչնար թուրքը, որքան թուրքը ինքզինք չէր ճանչնար հարիւր եւ աւելի տարիներ առաջ: Այսօր դժբախտաբար շրջուած է վիճակը, այսօր մե՛նք է որ չենք ճանչնար թուրքը, մանաւանդ հայրենի ժողովուրդը կամ պետական այրերը, որոնք իրենք զիրենք կը համոզեն «բարի դրացնութեան» քարոզներով:

Թուրքը ճանչնալու լաւագոյն միջոցներէն մէկն ալ Ջարդի եւ գաղթականութեան յուշագրութիւններ կարդալն է, որոնց ընթերցումը շատ դժուար է թէւէ, բայց շատ կարեւոր: Նման յուշագրութիւններ հրատարակուած են Ջարդին յաջորդող յիսուն տարիներուն ընթացքին: Վերջերս սակայն, Ջարդի սերունդին անհետացումով, այդ հրատարակութիւններն ալ դադրած են:

2013-ին Թուրքիոյ Արաս հրատարակչատունէն լոյս կը տեսնէր Ֆերման Թորոպարի թրքերէն «Աքսոր» (Surgun) յուշագրութիւնը, որուն ենթախորագիրը կը բացայայտէ անոր բնոյթը՝ «Ապստամբութեան բովէն անցած մութքեցի հայ ընտանիք մը»:

2022-ին Երեւանի մէջ «Լուսակն» հրատարակչատունէն լոյսին կու գայ նոյն այդ գիրքին հայերէն թարգմանութիւնը, գոր շատ յաջող կերպով կատարած է նախկին հալէպահայ, «Գանձասար» շաբաթաթերթի նախկին խմբագրուի Մարի Մերտիսանեան-Եարալեան:

Այս յուշագրութիւնը ոչ Ջարդի մասին է, ոչ ալ գաղթականութեան, այլ աւելի ուշ շրջանի մը յուշագրութիւնն է, «թուրքացման եւ իսլամացման գործընթացներով, որոնք անընդմեջ շարունակուել են նաեւ Թուրքիոյ Հանրապետութեան ամբողջ ընթացքում», ինչպէս կը գրէ «Աքսոր» գիրքի Յառաջաբանին մէջ Մելինէ Անումեանը:

Իրապէ՛ս, մեզի միշտ ալ թուացեր է, որ թրքական բարբարոսութիւնը Ջարդով եւ տեղահանութեամբ վերջ գտած է, բայց իրողութիւնը շատ հեռու է այդպէս ըլլալէ. այս մասին գաղափար կազմելու համար պէտք է իմանալ Թուրքիոյ վերաբնակեցման օրէնքը, 1930-ականներուն սկսած «հայրենակի՛ց, թրքերէն խօսի՛ր» լոզունգը, 1937-1938-ի Տերսիմի կոտորածը, Իսթանպուլի յոյներուն արտաքսումը երկրէն, եւ տարբեր տեսակի բազմաթիւ բռնութիւններ, որոնց միակ նպատակը փոքրամասնութիւնները ձուլելն է:

Այս հարցին առաջին անգամ անդրադարձեր է Շնորհք Պտրք. Գալուստեան, 1980 թուականին, խօսելով ծպտեալ եւ կրօնափոխի հայերու մասին, հակառակ անոր որ ազգային հարցերու անդրադառնալը խստիւ արգիւում էր Թուրքիոյ մէջ:

«Թուրքիոյ պետութեան հետ քաղաքացիական կապով կապուած ամէն ոք թուրք է», այլ խօսքով՝ Թուրքիոյ քաղաքացին թուրք կը համարուի: Միա՛յն այս օրէնքին մասին եթէ մտածենք, պիտի անդրադառնանք թէ իրապէ՛ս կը շարունակուի Թուրքիոյ բարբարոս քաղաքականութիւնը փոքրամասնութիւններու, մանաւանդ հայերու դէմ: Այսքանը խիստ անհրաժեշտ է իմանալ մանաւանդ այսօր, երբ կարգ մը կողմեր բարի դրացնութեան եւ բարեկամական յարաբերութիւններու մասին կը խօսին. անոնց խօսքը կը հաստատէ թէ իրապէ՛ս որքան անգիտակ են թուրք կերպարին էութեան եւ թէ որքան կոյր են անոր վտանգին:

Բռնի իսլամացումն ու թրքացումը կը շարունակուին մինչեւ օրս, թէեւ հայ մեծ մայրեր ունեցող կարգ մը թուրք գրագէտներ սկսած են գրել այդ մասին, ինչպէս Քէմալ Եալչըն՝ «Հոգիս Քեզմով կը Խայտայ», Ֆէթհիէ Չէթին՝ «Մեծ Մայրս», կամ այլ գրագէտներ, ինչպէս Էլիֆ Շաֆաք կամ Օրհան Փամուք, որոնք կ'անդրադառնան հայկական հարցին իրենց վէպերուն մէջ, ինչպէս օրինակ «Իսթանպուլի Ընկեցիկը», կամ «Ձիւնը» յաջորդաբար:

Այլ խօսքով հայերուն գոյութիւնը Թուրքիոյ գաւառներուն մէջ եւ այսօր անոնց «անհետացումը» այդ տարածքներէն, սկսած են անպաշտօն կերպով յիշուիլ եւ անդրադարձ գտնել թուրք ընթերցող հասարակութեան մօտ: Դժբախտաբար շատ փոքր է տակաւին անոնց թիւը, որոշ փոփոխութիւն մը յառաջացնելու համար:

«Աքսոր»ը լոյսին կը բերէ հայ ընտանիքի մը դժբախտ ողիսականը, երբ ստիպուած մէկ գիւղէն միւսը կը ճամբորդէ. այդ գիւղերը մեզի ծանօթ չեն, ոչ միայն որովհետեւ երկրին խորը գտնուող աննշան գիւղեր են, այլ նաեւ անոր համար, որ Արեւմտահայաստանի շատ գիւղեր եւ աւաններ այսօր թրքական անուններ ունին, իսկ հայկականները մոռցուած են արդէն:

Գիրք մըն է ասիկա, որուն ընթերցումը յոյժ կարեւոր է իւրաքանչիւրիս համար, որպէսզի մնանք մի՛շտ արթուն եւ պատրաստ վտանգի մը առջեւ, որ դարանակալ կը դիտէ մեզ, այնքան երկար ժամանակէ ի վեր:

Այսօր, բարեբախտաբար, Ֆերման Թորոսեանի Նիւ Ճըրզի գտնուող տունը շրջապատուած է ոչ միա՛յն արդէն հասակ առած ծառերով, այլ նաեւ «երկրէն» բերուած կիլկիլի (կորեկի տեսակ մը) թուփերով:

Մարդը, որ ծառատունկով կարծէք իր վրէժը կը լուծէ:

... ԲԱՅՑ ՀԵՏՔԵՐԸ ՄՆԱՑԻՆ

Համաճարակին բերած «բարիքներէն» մին եղաւ ժուժկալութիւնը, ունեցածով՝ բաւարարուելու համոզումը, որպէս հետեւանք՝ ընկերութեան պարտադրուած խիստ միջոցառումներուն, մանաւանդ, երբ համաճարակը հասած էր իր գագաթնակէտին, հազարաւոր կեանքեր խլելով: Սահմանափակումը ի գօրու դարձաւ բոլոր բնագաւառներուն մէջ, սկսելով փողոցին մէջ շրջագայել, բացի անհրաժեշտ պարագաներու.

զգալի եղաւ յատկապէս ընկերային մարզին ներս. հարազատներ եւ բարեկամներ տեսնելու, միասին ըլլալու, զիրար վայելելու հաճոյքէն զրկուեցանք: Չյիշենք տակաւին կրթական մարզին մէջ իր պատճառած աւերը թէ՛ աշակերտութեան, թէ՛ ուսուցչական կազմին, ինչպէս նաեւ ծնողներուն. շարքը երկար է տակաւին, բայց այսքանով բաւարարուինք :

Համաճարակը տակաւին ներկայ է, թէեւ նուազ վտանգաւոր. բայց մինչեւ այսօր առանց դիմակի արտօնուած չէ փակ վայրեր մտնել: Հիմա, որ գրեթէ վերադարձած ենք մեր սովորական առօրեային, կը տեսնենք, որ բարեկամական մեր փոխադարձ յարաբերութիւնները եւս վնասուած դուրս եկան այս երկարատեւ կողիացումէն. իր նախկին համն ու հոտը որոշ չափով կորսնցուց ոչ միայն բարեկամութիւնը, այլեւ ինք բարեկամը :

Անցեալները թերթին մէջ յօդուած մը ուշադրութիւնս գրաւեց . կարդացի եւ շատ հաւնեցայ. «Բարեկամութիւնը Համաճարակի Ժամանակ» խորագրով. ժխտական երեւոյթ մը. մենք այլեւս առաջուան նման չենք փնտռեր մեր ընկերները. կը բաւարարուինք բջիջայինով կապուիլ իրենց հետ, գրաւոր, կամ բանաւոր պատգամ մը ձգել, յաճախ ոչ իսկ կը հեռաձայնենք: Խոստովանիմ, որ ես եւս վարակուեցայ ընկերային այս «նորաբոյր» ախտէն . անդրադարձայ, որ այլեւս սրտիս չէր խօսեր շարք մը ծանօթներու հետ, պարզապէս քաղաքավարութեան տուրք տալու սիրոյն անպայման կապ պահել. մեզ իրար մօտեցնող ոչինչ մնացած էր:

Ինչ որ է. շատ երկար եղաւ ներածականը:

Շուրջ երեք տարիէ ի վեր՝ իրարու չէինք հանդիպեր. այսինքն Քորոնա Վիրուս կոչուած փորձանքէն առաջ: Երկուքս ալ պահուրտած էինք լռութեան պատին ետին. երկուստեք անհոգութիւնը արձանագրած էինք որպէս չքմեղանք:

Մակայն անցեալ ամիս՝ առտու մը, երբ փոշեկուլով եւ իր հանած անտանելի աղմուկով տունը կը մաքրէի, հազիւ կրցայ լսել հեռախօսին զանգը . Վերոնիքան էր, համակրելի աղօջիկ մը, որուն հետ քանի մը տարի մշակութային միութեան մը մէջ աշխատած էինք. կը փափաքէր, որ անպայման միասին ճաշի երթայինք :

Հրաւերը ընդունեցի առանց երկար բարակ մտածելու. պահանջքը կը զգայի նորէն դուրս ելլելու եւ ընկերային կեանքի վերադառնալու:

- Ժամանակը ինչ արագ կը սահի - ըսաւ - երեւակայէ երեք տարի անցած է արդէն մեր վերջին հանդիպումէն. դուն ալ ինծի պէս քիչ մը փոխուեր ես:

- Աւելի երիտասարդացած եմ, չէ՞, - ըսի քմծիծաղով. դուն չես փոխուած անհոգ եղիր. շատ երիտասարդ ես::

Հայելին արդէն անվերապահ եւ բիրտ կերպով (հիմա բի՞րտ եղաւ) կը ցոլացնէ դէմքս. աչքէս չեն վրիպիր դէմքիս կրած փոփոխութիւնները անցնող տարիներուն հետ. անշուշտ ընթացող ժամանակին բնական հոլովոյթն է . բայց հաւատացէ՛ք, հոգս չէ. համաճարակը մեզի

սորվեցուց առաջնահերթը զանազանել երկրորդականէն: Հիմա առողջութիւնն է կարելորը. որքան երիտասարդ կեանքեր ճգմուեցան հիւանդութեան ծանր մոյկերուն տակ:

Վերոնիքան հազիւ առաջին պատառը կու տուած՝ սկսաւ պատմել այս վերջին տարիներուն իր գլխուն եկած փոճանքները եւ ուրախ պատահարները: Ըստ երեւոյթին՝ հիմա որոշ չափով յաղթահարած էր այդ դժուարութիւններուն, եւ իր տարած յաղթանակով պարծենալու առիթ կը փնտռէր, իրեն մտիկ ընող ականջ մը:

Ինք առեւտրական կեդրոնի մը մէջ, ծանօթ մակնիշի մը՝ կանացի զգեստներու վաճառատան մը ընդհանուր պատասխանատուն էր: Յաճախորդները ընդհանրապէս բարեկեցիկ խաւին կը պատկանէին. եւ ինք շատ գոհ էր թէ՛ իր գործէն եւ թէ՛ վաճառատան տիրոջմէն, որ շատ լաւ կը վարձատրէր զինք:

Սակայն համաճարակին պարտադրած անհանդուրժելի սեղմումները պատճառ դարձան, որ յաճախորդներ դադրին գնելէ եւ երկրորդ տարին չվերջացած վաճառատան տէրը, ինչպէս շատեր, վերջնականապէս փակէ իր խանութը. յառաջացած տարիքն ալ որոշ չափով դէր խաղաց այս պարագային. և որպէսզի Վերոնիքան նեղ կացութեան չմատնուէր կանխիկ վճարեց յառաջիկայ ամիսներու աշխատավարձը:

Վերոնիքա սկիզբը շատ չազդուեցաւ այս ստեղծուած կացութենէն, այն յոյսով, որ երբ արգելքները վերցուէին, նոր գործ մը պիտի փնտռէր: Սակայն օրերը կ'անցնէին, եւ փոխանակ վիճակը բարելաւուելու, կը վատթարանար: Թէեւ ինք դրամատան մէջ, կոկիկ գումար մը պահ դրած էր, բայց ատիկա անձեռնմխելի էր, միայն ծայրայեղ պարագաներու ատեն գործածելու համար:

Կարծես անգործութիւնը չբաւեր, մէկ օրէն միւսը բնական յարկաբաժնին վարձքը աւելցուցին: Երբ տեսաւ, որ այլեւս ի վիճակի չէր այդքան բարձր գումար վճարելու, որոշեց աւելի մատչելի գինով տուն մը փոխադրուիլ:

Երկու շաբաթ յետոյ, թերթին մէջ տեսաւ իր փնտռած տան պայմանները լրացնող պզտիկ յարկաբաժնի մը ծանուցումը: Իր բնական տան մօտ էր, աւելի փոքր եւ աւելի աժան վարձքով. մէկ ամիս յետոյ փոխադրուեցաւ: Գոհ էր տունէն, շէնքին դրացիները կիրթ էին, եւ շատ մանուկներ ալ չկային, որ աղմկէին: Երբեմն իր նախկին տունը կը կարօտնար, հոն գեղեցիկ յիշատակներ ետին ձգած էր : Իր կեանքին այս ոչ հաճելի փոփոխութիւնը, առաւել անգործութիւնը աւելի շեշտեցին իր միակութիւնը: Մտածեց զբաղում մը գտնել, որպէսզի աւելի տանելի ըլլար և նիւթական եկամուտ մը ունենար:

Բաւական խորհելէ յետոյ, որոշեց զանազան կերակուրներ, անուշեղէններ պատրաստել եւ ծախել: Սկսաւ ընկերային ցանցերու մէջ ծանուցանել, ընկերներ եւ ծանօթներ ալ քաջալերեցին զինք, գովազդը տարածելով եւ իրմէ գնելով: Կամաց –կամաց ապսպրողներուն թիւը սկսաւ աճիլ: Վերոնիքա ուրախ էր. միայն ուտեստեղէններ գնելը բաւական տաղտկալի էր. կէս ժամ տեւելիք գնումը կը վերածուէր երկու ժամուան արարողութեան. վրան ալ աւելցնել վարակուելու վախը. որքան կարելի էր կը հեռանար մարդոցմէ, ոչ մէկ հպում, դիմակները ամուր կապուած դէմքերուն, երբեմն անձանաչելի դառնալու չափ : Բայց երբ տուն վերադառնար եւ կերակուրի պատրաստութեան լծուէր, դուրս կը մնային անհաճոյ վայրկեանները :

Իր բախտէն, շատ կարճ տեւեց այս խանդավառութիւնը. նոր դրացիներ փոխադրուեցան իրեն կից յարկաբաժնի:

Վերջերս գաղթականներու հոսանք մը ծայր տուած էր հարաւային ցամաքամասի մի քանի երկիրներէն դէպի Արժանթին: Ընդհանրապէս համեստ, քաղաքավար, պարտաճանաչ մարդիկ էին, որոնք շուտով գործ կը գտնէին. խանութներ, սրճարաններ, բժշկական կեդրոններ եւ այլ ասպարէզներ իրենք սկսան լեցնել: Դիմագիծերէն եւ սպաներէնի շեշտէն կարելի էր զիրենք զանազանել տեղացիներէն: Իր քովի նորեկ դրացիները անոնցմէ էին. բայց այդ դրական յատկութիւններէն զուրկ էին:

Գիշեր մը արթնցաւ քովի շատ բարձր աղմուկէն, կ'երգէին, կը պարէին, կը ճչային: Ժամը երեք էր. սպասեց թերեւս լռէին. փորձեց գլուխը բարձին տակ պահել. չեղաւ:

Քիչ մը վարանտտ, քիչ մը վախով գնաց ըսելու, որ այդքան բարձր չլսէին երաժշտութիւնը: Դուռը զարկաւ, չբացին. հաւանաբար աղմուկէն չլսեցին, կամ չուզեցին բանալ, անգամ մը եւս զանգին կոճակը սեղմեց. դուռը բացողը շատ թուխ եւ խոշորակազմ մարդ մըն էր, որ վերէն վար չափեց զինք. զինիին հոտը բերնէն դուրս կը ժայթքէր: Վերոնիքա վախցաւ անոր ահարկու նայուածքէն, բայց յանդգնեցաւ քաղաքավարութեամբ խնդրել, որ շատ ուշ էր եւ չէր կրնար քնանալ: Մարդը բարկաճայթ ձայնով անհասկնալի բաներ մը պոռպոռաց եւ ձեռքով նշան ըրաւ, որ երթար, ապա դուռը ուժգին փակեց ետեւէն, ամբողջ շէնքը դողդասցնելով:

Վերոնիքա զոջաց գացած ըլլալուն համար, հապա եթէ իրեն բան մը ընէին: Մանաւանդ, որ նոյն յարկի միւս դրացիներէն ոչ ոք էլաւ բողոքելու. անոնք խոհեմ գտնուած էին: Վերջապէս աղմուկը դադարեցաւ, բայց ինք հիմա մտմտութի մէջ մտաւ եւ մինչեւ առտու աչքերը չփակեց: Քաղաքի ծայրամասերուն մէջ ոճիրները բազմապատկուածէին, զողութիւն, մարդասպանութիւն, բռնաբարութիւն: Որքան որ ոստիկանութիւնը աչալուրջ կը հետապնդէր չարագործները, անոնք շուտով նորէն կը բուսնէին :

Օր մը տանտիրոջ պատմեց պատահածը.բայց ան պատճառաբանեց, որ քանի որինք հոն չ'ապրիր,իրաւունք չունի միջամտելու. թող շէնքի վերհասկիչին երթար բողոքելու: Վերոնիքա չուզեց գործած սխալը կրկնել:

Այլեւս հաշտուեցաւ անոնց գիշերային հաւաքոյթներուն, պոռչտութիւններուն եւ կոթիւներուն: Շարունակեց իր կերակուրի պատրաստութիւնը, բայց հանգիստ չէր. կը խուսափէր այս նորեկներուն հանդիպելէ. մանաւանդ որ մինակ էր եւ անոնք գիտէին ստիկա:

Անգամ մը վերելակին մէջ հանդիպեցաւ այդ սարսափազդու մարդուն, ինք իր վրայ կծկուեցաւ եւ անմիջապէս դուրս էլաւ: Մտահոգութենէն սկսաւ անհանգստանալ: Եթէ նիւթապէս ի վիճակի ըլլար, այս տունէն կ'ելլէր, այս վտանգաւոր մարդոցմէն կը փախչէր: Սկսան ուրիշներ ալ զանգատիլ ասոնց անկիրթ վարմունքէն,սպառնալիքներէն. կամ պէտք էր ոստիկանութեան բողոքէին եւ կամ ալ հանդուրժէին:

Օր մըն ալ իր ընկերուհին, որ Պրազիլ պիտի ճամբորդէր գործով մէկ տարուան համար, խնդրեց իրմէ, որ իր տունը մնար մինչեւ իր վերադարձը. որովհետեւ իր շրջանի փողոցային ստահակները, որոնք ուշի ուշով կը հետեւին մարդոց, եթէ գիտնան, որ տունը բնակող չկայ, կրնան մտնել եւ կողոպտել ամէն բան: Վերոնիքային անչափ ուրախութիւն պատճառեց այս լուրը: Ընկերուհիին մեկնելէն յետոյ, շուտով անոր տունը կայք հաստատեց. ի վերջոյ կրցաւ հանգիստ շունչ առնել:

Իր խօսելէն յետոյ,երբ սուրճն ալ խմածէինք, պաղպաղակն ալ կերած, ինծի չատ բան չմնաց ըսելիք: Ես ալ իմ կարգիս, տարբեր բնոյթի հարցեր ունեցած էի այդ ամիսներուն, կամ տարիներուն, բայց բարեբախտաբար ամէն բան վեր ի վարոյ լուծումի մը յանգած էր : Քիչ մըն ալ թարմ լուրեր,(ոչ բամբասանք) տուինք իրարու, սարէն ձորէն խօսեցանք եւ վերստին հանդիպելու խոստումով բաժնուեցանք իրարմէ:

Այս անգամ շատ արագ եղաւ վերահանդիպումը:Վերոնիքան էր նորէն հեռաձայնողը: Ձայնէն հետեւցուցի, որ ուրախ բովանդակութեամբ ըսելիքներ ունէր:

-Վերջապէս ծանօթացայ շատ համակրելի եւ ազնիւ մէկուն-ըսաւ ժպտելով: Երբեմն չսպասուած վայրկեանի մը,կեանքը հաճելի անակնկալներ կ'ընէ մեզի եւ մեր երազները իրականութեան վերածելու անհուն երջանկութիւնը կը պարզուէ:

Է՛հ ինչ լաւ է, որ դրական եւ յուսատու իրադարձութիւններ պատահին մեր կեանքին մէջ, այս պարագային համաճարակին ձգած բացասական հետքերը ջնջելուէ մեր սիրտերը լաւատեսութեամբ եւ բերկրութեամբ լեցնելու համար:

ՍՕՍԻ ՀԱՃԵԱՆ

1974-Ի ՄԵՒ ՕՐԵՐԸ

Նախախնամութեան՝ կամօք, թե՛ պատահական դիպուածով, որդիս՝ Մակարը, եղաւ առաջին կնքուող մանուկը Ս. Մակարայ վանքին մէջ՝ իր մեծհօր նախաձեռնութեամբ եւ ծախիւք կառուցուած մկրտութեան աւագանին մէջ, իսկ դուստրս՝ Շողերը եղաւ վերջին կնքուող մանուկը նոյն այդ մկրտարանին մէջ՝ 14 Յուլիս 1974-ին:

Կնունքի արարողութենէն եւ անոր յաջորդած խրախճանքէն ետք, ուրախ-գուարթ քնացանք հանգիստ խիղճով որ կատարեր էինք մեր ազգային-քրիստոնէական պարտականութիւնը: Գոհունակ էին մեր սիրտերը որ ամէն ինչ շատ լաւ անցեր էր...Ս. Մկրտութեան ծիսակատարութիւնը, յատկապէս, ազգականներու եւ բարեկամներու մասնակցութեամբ, մեր ուխտավայր, պատմաբոյր եւ խնկաբոյր Մակարայ վանքին մէջ, որ ծուարած է դալարագեղ եղեւիններու զովաշունչ հովանիին տակ եւ դարերու շունչով է օծուած...Խրախճանքը մեր տան մէջ կայացած էր եւ զուարթաշէն մթնոլորտը շարունակուեր էր մինչեւ առաւօտեան փոքր ժամերը...

Լուսադէմին, յանկարծօրէն արթնցանք ահագանգի հոգեցունց, սիրտը թունդ հանող, զիլ հնչիւններէն, որոնք կը կրկնուէին պարբերաբար, ազդարարելով որ աղէտ մը պատահած էր երկրին մէջ: Ձայնասփիւռը անմիջապէս տեղեկացուց որ պետական հարուած էր կատարուածը: Աթէնքի զինուորական վարչակարգը, «սեւ գնդապետներու» բնապետական իշխանութիւնը բուն դերակատարը եղած էր կամ խառնակիչ դեր կատարած էր վար առնելու Կիպրոսի օրինական պետութեան նախագահ Մակարիոս արքեպիսկոպոսը: Մարսափելի բան էր պատահածը: Բայց աւելի սարսափելին եւ ահասարսուռ դէպքը պատահեցաւ քանի մը օր ետք՝ 20 Յուլիս 1974-ին, երբ Թուրքիան պետական հարուածը պատրուակ բռնելով ներխուժեց Կիպրոս, արհամարհելով միջազգային օրէնքը, ՄԱԿ-ը եւ բոլոր գրուած ու չգրուած օրէնքները...եւ ո՛վ հեզմանք, իր ներխուժումը որակեց որպէս «Խաղաղութեան Շարժում», կամ «Համերաշխութեան Շարժում», ձեռնոց նետելով քաղաքակիրթ աշխարհի «բարոյականութեան»:

Մեր տան նկուղին մէջ հաւաքուեցանք բոլորս, մեր ազգականներով հանդերձ, շուրջ քսան ընտանիք, այնտեղ մենք մեզ պատսպարուած կը զգայինք տեղացող ռումբերէն ու հրթիռներէն եւ հոգեբանօրէն ալ աւելի պաշտպանուած կը զգայինք մենք զմեզ: Վերջապէս, միասնականութիւնը միշտ ալ հաւաքական ոյժի, զօրութեան աղբիւր է, մանաւանդ վտանգի պահերուն...: Ի վերայ այս ամենայնի, ծնողքս ալ Կիպրոս եկեր էին ներկայ ըլլալու իրենց թոռան՝ Շողերին մկրտութեան:

Մեր դարաւոր թշնամին էր, որ անպատիժ մնացած Մեծ Եղեռնէն, դարձեր էր առաւել լկտիացած ու լրբացած, դաժանացած: Ան յարձակման երկու յաջորդական փուլերով, պիտի բռնագաւաթեր կղզիին շուրջ մէկ երրորդը, բնիկ յոյն բնակչութիւնը՝ աւելի քան 160,000 մարդ արմատախիլ ընելով իր բնօրրանէն, տուն ու տեղէն, պապենական հողերէն, ամէնէն անողոք կերպով...Պատմութիւնը ինքզինք կը կրկնէր: Ան պիտի գերեզմարէր տասնեակ հազարաւորներ, որոնցմէ շատեր տակաւին կը մնան անյայտ...Այս էր թուրքը, որուն

Էութիւնը մենք՝ հայերս, լաւ էինք ճանչցեր մեր սեփական մորթին վրայ...: Ժամանակը կանգ էր առեր եւ 1915-ը իր սարսափելի դէմքով դարձեալ կը ներկայանար ու կ'ահաբեկէր մեզ:

Անգամ մը եւս կ'ապացուցուէր որ թուրքը չի փոխուիր երբէք իր արինաճարաւ եւ յարձակողապաշտ էութեամբ, ըլլայ ան ֆէտով թէ գլխարկով, շալվարով թէ տափատով...Իսկ աշխարհը: Ան ալ նոյնը մնացեր էր իր քար անտարբերութեամբ, իր քար լռութեամբ ու քար խիղճով, հոգ չէ թէ արտաքուստ փոխուէր էր շատ բան, ի մասնաւորի արհեստագիտական հրաշալի գիտերով ու հնարքներով, որոնց շղարշին տակ նոյն շահամուլ, նիւթապաշտ ու ընչաքաղց, ոյժի ցուցադրութեան հետամուտ աշխարհն էր ցաւօք: Եւ կը տուժէին փոքր երկիրներն ու ժողովուրդները յատկապէս, երբ նոյնկերպ կը շարունակուէր ոյժին իրաւունքը եւ ի սպառ կը բացակայէր իրաւունքին ոյժը...

Փախստականներ՝ հազարներով, տասնեակ հազարներով, կ'ապաստանէին բրիտանական ծովափնեայ ռազմախարխսիսներուն մէջ, Լիմասոլի մէջ թէ այլուր: Շատեր երկիրը կը լքէին ընդմիջտ կամ ժամանակաւոր կերպով...

Թրքական ներխուժման առաջին իսկ օրէն, ներքին ձայնս ինձի կը յուշէր որ առաջին հարուածներէն մէկը պիտի կրէր, վստահաբար, մեր սիրելի կրթօճախը՝ Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւնը, որ թուրքին աչքին փուշն էր: Մեր ականջը ձայնասփիւռին էր, պահ առ պահ մեր շունչը բռնած սրտատրոփ կը լսէինք ձայնասփռուող լուրերը...

Չուշացաւ սպասուածը: Արդարեւ, առաջին օրն իսկ, թուրք ինքնաթիռները շուրջ քառասուն ռումբ նետեր էին Մելգոնեանի վրայ: Տղոց շէնքի ննջարանը ամբողջութեամբ հրկիզուէր էր, բայց բարեբախտաբար, ամառ ըլլալուն, գոհեր չկային:

Վստահաբար, քաղաքական շահերու եւ մաքիավիելեան հաշիւներու տմարդի արկիպայութիւնը տուն տուած էր գերհզօր սաղորիչ ոյժերուն կանաչ լոյս տալու Թուրքիոյ յարձակումին: Տեսականօրէն կը հռովմուէր ԱՄՆ-ի պետական քարտուղար Քիսինճըրի վստահամբար անունը, կը խօսուէր ու կը գրուէր NATO-ի, CIA-ի դաւաճանութեանց մասին: Անմասն չէին սաղորանքին, հաւանաբար, Լոնտոնի, նոյնիսկ Մոսկուայի մեծերը: Եւ այսպէս, օրը ցերեկով, աշխարհի աչքին ի տես կը խողխողուէր մեր չքնաղ կողին իր ժողովուրդին հետ միասին: Օրէ օր, թրքական բանակը կը գրաւէր Կիպրոսի հիւսիսը, միաժամանակ խժոժութիւններ կատարելով, ինչպէս եղեր էր միշտ պատմութեան մէջ եւ մասնաւորաբար Հայոց Ցեղասպանութեան օրերուն...

Մեր պատմական հնամենի վանքն ալ՝ Մակարայ վանքը ինկաւ թուրքերու ձեռքը, պղծուեցաւ եւ աներակուեցաւ ան եւ դարձաւ անհաս հայ ուխտատրին, պարպուեցաւ հայ աղօթքէն ու սուրբ միւռնէն...Չկայ ո՛չ սուրբ խորանը, ո՛չ ալ մկրտութեան աւազանը, քարուքանդ է ամբողջ կառոյցը: Որքան ճիշդ կը հնչէն ֆրանսացի մեծ գրող Հիւկոյի խօսքերը. «Ամէն տեղ մահ է ու աներ, թուրքը անցած է ասկէ»:

Պահ առ պահ կը սպասէինք դեռ ահաւորին, քանզի թրքական բանակը կը յառաջանար մահ ու աներ սփռելով չորսդին: Յետոյ պարզ դարձաւ որ թրքական բանակը կանգ առած էր սաղորիչներու կանխորոշած սահմանագիծին, գրաւելէ ետք Կիպրոսի ամբողջ հիւսիսը եւ Նիկոսիայէն ալ կարելոր մաս մը, կիսով չափ հայաբնակ Նիաբոլիսին հետ միասին, ուր կ'ապրէին մեր բարեկամները՝ Յակոբ եւ Ջուարթ Թոքաթլեանները իրենց ծնողաց հետ, Վոսմ եւ Մարի Պիպլեանները ընտանեօք, Մուշեաններու ընտանիքը, Քարօղլանեան ընտանիքը, Մելգոնեանի մարզիչ Լեւոն Գազանճեանի ընտանիքը...ամուսնոյս

մօրաքոյրները՝ Անահիտ եւ Գոհարիկ մօրաքոյրները իրենց ընտանիքներով եւ դեռ շատ ուրիշներ...Նշեալ ընտանիքներն ու իրենց անդամները, բոլորն ալ առանց բացառութեան, կորսնցուցին ամէն ինչ, տուն-տեղ, գոյք ու ինչք...եւ իրենց վրայի հագուստով փախան մազապուրծ թուրքին եաթաղանէն, դառնալով գաղթական իրենց իսկ որդեգրած երկրին մէջ...

Իսկ եթէ թրքական բանակը քիչ մը եւս յառաջանար, նոյնը պիտի պատահէր մեզի, նոյնը պիտի պատահէր Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան եւ այսպէս շարունակ...

Ցեղասպանութեան չսպիացող վերքը անգամ մը եւս կ'արիւնէր, կը կոտտար չդարմանուած ցաւը, անզօր գայրոյթն ու նողկանքը կը խեղդէր մեզ...Կարծես մեր չքնաղ կղզին, մէկ օրէն միւսը, կորսնցուցեր էր իր նախկին հմայքը, դարձեր էր ոչ միայն կիսաթրքական երկիր, այլեւ իր սեփական երկրին մէջ գաղթական դարձած ժողովուրդի մը տառապանքի վայրը, ողբ ու սուգի, լաց ու կոծի երկիր...

Այս ահաւոր թոհուրոհէն ժամանակ մը եւս ալ խոյս տուի զաւակներուս հետ միասին դէպի ծննդավայրիս տաքուկ գիրկը, քիչ մը հանգստանալու, քիչ մը կազդուրուելու...Բայց ուշքս ու միտքս մնացին Կիպրոս, քանզի հոն թողուցի ամուսինս, որ յամառեցաւ Կիպրոս մնալ՝ տունն ու տեղին տիրութիւնն ընելու...Կար նաեւ անորոշութիւնը ապագային նկատմամբ, չէինք գիտեր, հիմա ալ չենք գիտեր թէ վաղը ի՞նչ կրնար, կրնայ բերել մեր գլխուն...մանաւանդ երբ դիմացդ՝ լկտի եւ անողոք թշնամին է...

Արդէն ճիշդ պատուհանիս դիմացի լերան վրայ մեծատառ գրուած է՝ ԵՐԱՆԻ ԹՈՒՐԿ ԵՍ ԸՍՈՂԻՆ, Կիպրոսի քարտէսին հետ միասին, թուրքին յատուկ ամբարտաւանութեամբ եւ յոխորտանքով...

Նոյն թուրքն էր՝ իր վայրագութեամբ եւ բռնութիւններով, իր բռնագալթումներով եւ յափշտողականութեամբ, իր խենեշութեամբ եւ արիւնարբութեամբ, իր բարբարոսութեամբ եւ խժոժութիւններով...

Ահաւոր պատմութիւններ բերնէ բերան կ'արձագանգէին ամիսներ շարունակ, կարծես կրկնութիւնը ըլլային անոնք Մեծ Եղեռնի դէպքերուն: Սիրտը թունդ հանող պատմութիւններ՝ թուրք բանակին կատարած բռնաբարութեանց մասին, տմարդի հալածանքներուն եւ չարչարանքներուն մասին, օրը ցերեկով, աշխարհին ի տես...

Հիմա ալ նոյն թուրքն է՝ Նիկոսիոյ սահմանագիծէն քանի մը մէթր հեռաւորութեան վրայ: Նոյն թուրքը՝ որուն բռնակալ դեկավար Էրտողանը մերթ կը սպառնայ շարունակել իր զաւթողականութիւնը, մերթ Ֆամակուսթայի մէջ կը բանայ այգիներ եւ չեսգիտեր ինչեր, մերթ կը խօսի այն մասին որ ամբողջ Կիպրոսը թրքական է եւ թրքապատկան...

Իսկ իր բռնագրաւած Կիպրոսին մէջ, ան շէնցուցած է գիւղ ու քաղաք, կառուցած է նոր թաղամասեր, նոր դպրոցներ, տուններ ու վաճառատուններ, բերած է նոր բնակիչներ Թուրքիայէն, որպէսզի լիովին ու լիարժէք տէրն ըլլայ բոլորին եւ զայն երբէ՛ք ջյանձնէ անոր բուն իրաւատիրոջ...Ան շատ լաւ սերտած է գրաւեալ հողին լիարժէք տիրութիւնն ընելու դասերը ի հակադրութիւն մեզ, որ չկրցանք լիարժէք տիրութիւնը ընել մեր ազատագրեալ Արցախին, զայն շէնցընելով, զայն հարիւրապատիկ բնակեցնելով...եւ ունեցանք յետ-Եղեռնեան մեր սեւագոյն թուականը՝ 2020-ի 44-օրեայ պատերազմը իր աղէտալի, ողբերգական հետեւանքներով..

Հոս է թաղուած շան գլուխը: Թուրքը՝ մեր դարաւոր թշնամին, գիտէ տիրութիւնը ընել իր ձեռքբերածին, իսկ մե՞նք...

Է՛՛՛՛՛...

1974-ի ողբերգական սեւ թուականը դաջուած կը մնայ իւրաքանչիւր կիպրացիի սրտին մէջ եւ վերքը դեռ կը միայ շարունակ այսօր գրեթէ յիսուն տարիէ ի վեր...Բայց կեանքը միշտ ալ իր ճամբան կը հարթէ հաստատելու իր իրաւունքը, ապրելու, ստեղծագործելու,

գուարճանալու, վայելելու ապրելու խորհուրդը...եւ կամովին մոռնալու սեւ օրերը, որոնք երանի՛ թէ երթան եւ ա՛լ չգան...

Բայց բոլոր մոռացումներէն առաջ եւ վերջ, ԴԱՍԵՐ քաղելու իմաստութիւնը պիտի ունենա՞նք...

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՅՈՒԼԻՍ 2022

ԱԿՆԹԱՐԹՆԵՐ

Հայրենիքը աւելին է քան աշխարհագրական տարածքը, աւելին է քան նիւթեղէն հողը, աւելին է քան բնակավայրը...: Անիկա ոգեղէն խորհուրդ ունի իր մէջ, մասնիկ մը՝ մեր նախահայրերու արիւնէն ու արցունքէն, սրբազան աճիւնէն..., մասնիկ մը՝ ոգեկան հրայրքի մեր գանձերէն, դարերու ստեղծագործական երկունքէն, մասնիկ մը՝ մեր դարաւոր աւանդութիւններէն, առաքինութիւններէն: Կրողն է ան մեր պատմութեան շունչին, տառապանքին, մաքառումներուն,

խոյանքներուն, երազին ու տեսլականին...Ան էապէս ոգեղէն տարածք է, հողեղէն ըլլալուն հետ միատեղ եւ անկէ ալ անդին...

.....

Ինչպէ՞ս ընել որ մոլախոտը չխեղդէ մեր փոքր ածուին մէջ բուսած չքնաղ ծաղիկները ...Բարին ու չարը միշտ ալ միասին կ'աճին ու կը մեծնան...Սա է կեանքի եւ բնութեան դաժան ՕԲԷՆՔԸ...Պիտի կարենա՞նք այնպէս ընել, որ մեր գունագեղ ծաղիկները բարիին ու գեղեցիկին այնքան շատնան, ընդարձակուին, տարածուին հայաշխարհի ամբողջ տարածքին վրայ, որ մոլախոտը չարին սկսի տակաւ նահանջել ու նահանջել, տեղ չգտնելով աճելու համար...ԼՈՅՍՆ Է ՈՐ ԿՐՆԱՅ ՅՐԵԼ ԽԱԻԱՐԸ...

.....

Այնքան դժուար է կաղապարներէ դուրս մտածելը՝ անոնց համար մանաւանդ որ հատուածական-կուսակցական կարծրատիպերով են կազմաւորուած, անոնց համար, որ մանուկ հասակէն՝ իրենց մատղաշ ուղեղները դաստիարակուած- լուացուած են շարունակ հատուածամոլ մտածողութեամբ...Չիք ազգային փրկութիւն կուսակցութեան-քաղաքական այդ կարծրատիպերէն անկախ...Այսպէս կը մտածեն անոնք յատկապէս Սփիւռքի իրականութեան մէջ, ուր դպրոցը, մամուլը, նոյնիսկ եկեղեցին, միշտ ալ գտնուած են հզօր ազդեցութեանը տակ կուսակցութեան: Ազատ եւ ստեղծագործ մտածողութիւնը էապէս կ'ենթադրէ չկաղապարուիլ որեւէ բանով...

.....

Դարի հիւանդութիւնն է գուցէ՝ երեւնալը աւելի կարելոր է քան ըլլալը, կամ՝ ձեւը աւելի կարելոր է քան խորքը...Այս հիւանդութենէն տառապողները շատ-շատ են, ահա թէ ինչու ներկայ ժամանակը լեցուն է սուտ ու փուտ մարդկանցով, որոնք պաշտօն ունին բայց պարսպ են, որոնք դիրք ունին բայց հոգեպէս սնանկ են, որոնք հոս-հոն կ'երեւին, կը յոխորտան, կը ձեւացնեն որ շատ կարող են, բայց խորքին մէջ միտքով եւ հոգիով այնքան դատարկ են ցաւալիօրէն:

.....

Կոյր կուսակցամոլութիւնն է որ չի կրնար զանազանել ազգային շահը՝ կուսակցական շահէն, չի հանդուրժեր լսել անգամ իրենինէն տարբեր կարծիք ու տեսակէտ, բանավէճի փոխարէն կը սկսի չարախօսել եւ վիրաւորել դիմացինը, կուսակցական ԿԱՐԾՐԱՏԻՊԵՐՈՎ միայն կրնայ մտածել, կը բացարձականացնէ իր ճշմարտութիւնը եւ կը մերժէ այլոց ճշմարտութիւնն անգամ լսել եւ, վերջապէս, կուսակցամոլութեամբ տարուած չի կրնար ունենալ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹԻՒՆ:

.....

Հաւատարիմ մնալ ինքն իրեն...Շատեր կարծէք ուրիշին կեանքը կ'ապրին, կը կապկեն ուրիշին ճաշակը, նիստուկացը, հագուստ-կապուստը, կ'որդեգրեն այլոց տեսակէտները...Ինքզինք յարգող մարդը կ'ունենայ իր անհատականութիւնը, կը մնայ ունկնդիր իր ներքին ձայնին, կը մշակէ իր ինքնուրոյն ճաշակը, կը սորվի սեփական փորձառութենէն, դաս կ'առնէ այլոց փորձառութենէն ալ, առանց սակայն կուրօրէն ենթարկուելու անոր...Հոգեմտաւոր ծուլութեան եւ ստրկամտութեան հետեւանք է կապկումը, որ ոչինչ կ'աւելցնէ անձին ընդարձակման, խորացման, հարստացման վրայ...Չապրելու պէս բան մըն է ան...Ինքնօրէն ապրիլը ստեղծագործական ընթացք է գերազանցօրէն...

.....

Ազգային ոգին անիմանալի ոյժ է...Երբեմն մեզի կը թուի թէ ան խոր նինջի մէջ է, կա՛յ ու չկա՛յ մեր հոգիին ընդերքներուն մէջ թաքնուած, ծուարած եւ սակայն կայծ մը բաւ է որ անիկա յանկարծօրէն բռնկի, բոցավառի եւ սիրտէ-սիրտ տարածուի՛, շատնա՛յ բազմապատիկ...եւ ամէն անգամ նման բռնկումը աւելի կը հզօրացնէ զայն, աւելի կը գեղեցկացնէ զայն, ատակ կը դարձնէ զայն հոգեւունէր գոհողութեանց, սխրանքներու, նոյնիսկ հերոսութեանց...Ո՞վ կրնայ ճանչնալ խորհուրդը անոր...

.....

Ամէն անհատ աշխարհ մըն է, որ առեղծուածային է, ինչպէս տիեզերքը...Իւրաքանչիւր հանդիպում մարդկանց հետ անչափ կը հարստացնէ մեր ներաշխարհը, նոր մտահորիզոններ կը բանայ մեր տեսադաշտին առջեւ, նոր կարելիութիւններ կ'ընծայէ մարդաճանաչման եւ աշխարհաճանաչման, կը հարստացնէ մեր աշխարհընկալումը, աշխարհայեացքը...: Նոյն մթնոլորտի եւ նոյն շրջապատի մէջ մնալով, մարդը որոշապէս կը

լճանայ, կը ճահճանայ...: Ահա թէ ինչու կարելոր է ժամանակ առ ժամանակ փոխել շրջապատը, միջավայրը, ուր կ'ապրինք, որպէսզի նորանոր խթաններ ստանանք նորովի մտածելու կեանք-առեղծուածին մասին եւ չկաղապարուինք, չքարանանք...

.....

Գեղեցիկը ներդաշնակութեան մէջ է...Եթէ գեղեցիկ արտաքինին ներքեւ չկայ ներքին գեղեցկութիւն, յայնժամ արտաքին փայլը կը դառնայ փուչիկի նման բան, որ կը պայթի շուտով, ոչինչ թողելով իր ետին...

.....

ՕՏԱՐԱՅՈՒՄԸ ազգային ինքնութենէն ՄՏԴԱՄՏՈՒԹԵԱՆ մէկ արտայայտութիւն է, քանզի անիկա ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ հրաժարիլ իր բուն էութենէն եւ անձնատուր ըլլալ մէկ այլ ինքնութեան, կամայ թէ ակամայ, գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ...Ինքզինք յարգող, արժանապատուութիւն ունեցող մարդը կը պայքարի կը ոգորի յանուն իր ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ կենսունակ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԻՆ, կու չերթար օտարացնող հոսանքին, կը մաքառի յանուն իր ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ...Քանի՛ քանի «ղեկավարներ», բարբառելով ազատութեան ընձեռած հնարաւորութեանց եւ բարիքներուն մասին, կամովին ընդ առաջ կ'երթան գերութեան շղթաներուն, քաղքենիութեան հմայքներուն անձնատուր, միաժամանակ բարձրագոյ աղաղակելով, որ «հայոց լեզուի իմացութիւնը կարելոր չէ հայ ըլլալու համար»...

.....

Պատմութեան մէջ, որքան շատ են կեղծ հերոսները, որոնց անունները կը պանծացուին շարունակ, եւ որքան շատ են ճշմարիտ հերոսները, որոնք անտեսուած են պատմագիրներուն կամ պատմաշինարարներուն կողմէ...Ամէն ժամանակաշրջան, կը թուի թէ կը ստեղծէ իրեն ձեռնտու հերոսներ յաճախ, համաձայն պատուիրատուներու կամքին կամ հայեցողութեան...

.....

Շատ են տեղեկութիւնները, քիչ են լուսաբանութիւնները: Շատ են լուրերը, քիչ են անոնց ետին գտնուող պատճառներու բացայայտումները: Շատ են ազատ խօսքի անունով հանդէս եկողները, քիչ են մակերեսայինէն անդին խորքային խնդիրներու հրապարակումները...Շարունակաբար, կը շրջանառուին նոյնանման լուր-մեկնաբանութիւններ, կարծէք ծածկելու համար սուեալ իրադարձութեանց տուն տուող բուն չարեաց արմատը, արմատները...Կարծէք ներքին լռելեայն համաձայնութեամբ, միեւնոյն յանկերգները կը հնչեն տարբեր երանգներով, ինչ որ պատճառ կ'ըլլայ որ տեղեկութեանց մեր ժամանակներուն, հանրութիւնը մնայ ապատեղեկացուած՝ խորքային հիմնահարցերու մասին...

.....

Մտածելու մեր ծուլութիւնը եւ անկախ դատելու յանդգնութեան պակասը հաւանաբար պատճառ են եղած որ ուրիշին հրամցուցած գաղափարները հալած իւղի տեղ ընդունինք, կուրօրէն կրկնելով զանոնք, կուրօրէն պանծացնելով զանոնք, կուրօրէն հաւատալով անոնց..., առանց զանոնք անցնելու մեր մտածման, կշռադատման, խորունկ գիտացութեան բովէն... Այսպէս է որ մենք տակաւ ստրկացած ենք եւ դեռ կը ստրկանանք այլոց գերիշխանութեան, որ ունի քաղաքական, տնտեսական, աշխարհայեացքային, արժէքային կողմեր ու յատկանիշներ... Անկախութեան սկզբնակէտը անկախ կարենալ մտածելուն մէջ է...

.....

Շատեր կը տեսնեն եւ կոյր կը ձեւանան...

Ուրիշներ կը տեսնեն եւ կը լռեն...

Կան ալ որոնք տեսածնին սխալ կը մեկնաբանեն...

Եւ միայն շատ քիչեր ճիշդը կը տեսնեն եւ ճիշդը կը խօսին:

ԲԻԻՐ ՊԱՏԻՒ ՎԵՐՋԻՆՆԵՐՈՒՆ:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

Աւա՛ղ միայն աղօթք մնաց՝
«Ազգիս հայոց՝ սէր միութիւն»,
Քանզի միշտ ալ բաժան-բաժան,
Հաւաքական ոյժ մը չեղանք:

.....

Մեր ամբողջին դուռը բացողն
Եղեր է միշտ մատնիչ Յուդան,
Որ դեռ գործէ անխիղճ սրտով,
Իր սին շահին է հըպատակ...

.....

Ոգին Հայկեան խոյա՛նք ունի դարերն ի վեր,
Անդունդներէն բարձո՛ւնք ձգտող թռիչք լուսեղէն,
Արծիւին պէս կը ճախրէ վե՛հ Մասիսն ի վեր,
Իր վերքերէն կը ծագին նո՛ր արեգակներ:

.....

Ժամանակը կը զգաստացնէ,
Ժամանակը կը խորացնէ,
Ժամանակը կը դարմանէ,
Իմաստութեան վառ աղբիւր է:

.....

Սրբապիղծ դարուն դեռ մաքուր մնալ,
Շահամոլ դարուն՝ աշխատիլ անշահ,
Սակաւ կոչեցեալ մարդոց է տրուած,
Որք արժանի են հերոսի կոչման...

.....

Անկախութի՛ւն, կապոյտ թռչո՛ւն,
Մերթ հեռացար՝ անհաս երագ,
Մերթ մօտեցար սիրացնձո՛ւն,
Քեզ բռնելը պատրանք մնաց:

.....

Բախտի անին շարժական է,
Այսօր վերն ես, վաղն ո՞վ գիտէ,
Ազնիւ եղիր բոլորին հետ,
Ազնութիւնն է միշտ յաւերժ:

.....

Չես գիտեր ո՞ր ակէն խմես

Ճշմարտութեան ջուրը լուսէ,

Որուն մէջ թոյն, կեղծիք չըլլան,

Այլ լոկ համը անկեղծութեան...

.....

Ճիշդին ծառայ եղայ միշտ ալ

Մերկ ու նօթի, անտէր էր ան,

Մինչդեռ սուտը բիր հանդերձանք

Ու բիր դիմակ ուներ ոսկեայ...

.....

Գիրով անեղծ ցաւս տարի,

Տեղը հունտեր ես ցանեցի

Լոյսի, սիրոյ ու հաւատքի,

Որոնք պարտեզ դարձան յուրթի:

.....

Ազգ իմ, կէսօր եղաւ արդէն, շուտով պիտի իրիկնանայ,

Բայց դուն երբեք չհասունցար, մնացիր նոյն խակ երախան,

Տուն-տունիկի խաղէն չելար, աշխարհն երբեք դուն չճանչցար,

Բայց ամենէն ահաւորը՝ դուն քեզ անգամ դեռ չճանչցար:

.....

Ինչո՞ւ քաւութեան նոխսազ պիտ' փնտռես

Քու սխալներուդ, որոնք քուկրդ են,

Ու թէ չընդունիս, զանոնք պիտ' կրկնես

Եւ ոչինչ սորվիս քու սխալներէդ...

.....

Մերթ քառը զիս մերկացուց ընթերցողիս հայեացքին,
Մերթ զիս թողուց անմատո՛յց, առեղծուած անքննելի,
Մերթ քողով զիս պարուրեց որպէս խորհո՛ւրդ մը խորին
Եւ թողուց որ կարդացողն ի՛նք զիս պեղէր, իմ հոգին:

.....

Աղարութեան զինուոր եղայ,
Որբ էր, անտէր, կը մղկտար,
Զայն շոյեցի, փայփայեցի,
Հաւատք տուի յաղթանակի:

.....

Քանի անգամ փուշերուն մէջ, տատասկին,
Ինկայ, ելայ ես վիրաւոր, ուժասպառ,
Կամքս անյաղթ, ոգիս իմ պինդ զիս տարին
Դէպ՝ ակունքը ճշմարիտին արեւվառ:

.....

Մանկութեանս առաւօտէն արեւալոյս շող մը մնաց,
Որ միշտ ցաթեց իմ ճամբէքին, մանկան զուարթ ծիծաղին պէս,
Զթողուց որ մութ ամպերը գորշացնէին սիրտս պայծառ,
Որ բաբախեց սիրալոյսով, ցըրեց ամպերն իր երկինքէն...

Երան Գույումճեան

ՄԻՐԵԼԻ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐ,

«ԱԶՍ ԽՕՍՔ»ի յաջորդ համարը լոյս պիտի տեսնէ Սեպտեմբերին:

ԲԱՐԻ ԱՐՁԱԿՈՒՐԴ ԲՈԼՈՐԻԴ: